

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis z verejných zdrojov pod-
poril Fond na podporu umenia*

u. fond
na podporu
umenia

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chochoľová,
Nicol Janočková, Ján Kačala, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Molnár Satinská,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- GENZOR, Jozef: Kórejský jazyk, pís-
mo a jeho prepis 257
JAROŠOVÁ, Alexandra: O sociálnej
frustrácii s humorom? (K nedožitej
osemdesiatke spisovateľa Rudolfa
Slobodu) 279

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- RÁCZOVÁ, Patrícia: Zástery a fertu-
chy ako súčasť kroja (Nielen pri prá-
ci, ale aj na parádu) 284

ROZLIČNOSTI

- Krnačky alebo krňačky.* M. Cho-
chol 291
Priezviská Bondra a Handzuš.
M. Majtán 295
Priezvisko Murgaš. M. Majtán 229
Čo je glaciálna archeológia? J. Gen-
zor 298

SPRÁVY A POSUDKY

110. výročie narodenia Jozefa Orlov-
ského. D. Šimunová 299

SPYTOVALI STE SA

- Skloňovanie názvu *Záruby*. I. Van-
čová 303
Odor, odér či odór? D. Guričano-
vá 304
Pozdravujeme všetkých za volantom.
S. Duchková 306
LED žiarovka, ledka, ledkový. S. Mis-
lovičová 307

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (53).
A. Šebestová 308

Z WEBOVEJ PORADNE

- Vyslovuje sa v slovách *letí, líce, lienka, lietadlo, lieskovce, maliny* spoluhláska *l*? 314
- Blížia sa voľby *predsedu samosprávneho kraja SK* alebo *župana*? 314
- Stretávam sa so slovnými spojeniami typu *doprezentovať vynález, odprezentovať svoj názor, vydefinovať nové poznatky* ap. Je správne používať takéto novotvary? 315
- Aké *i* sa píše v slovných spojeniach *čudné zveri/-y* a *po stopách zveri/y*? 316
- Ktorá predložka je vhodná: *s xeroxom* alebo *so xeroxom*? 317
- Sklonujú sa názvy bojových umení? Napr. *aikido, taekwondo, won hwa do, kung fu* 317
- Je správne používať spojenie *problém komunikujeme*? 318
- Možno pomenovať človeka výrazom *testovač*? 318
- Aký význam má prídavné meno *mainstreamový* v spojení *mainstreamové médiá*? Dal by sa nahradiť nejakým domácim výrazom? 319
- Je spojenie *tržný mechanizmus* jazykovo v poriadku? 319
- Je správne spojenie *pevné skupenstvo* alebo *tuhé skupenstvo*? 320
- Je slovo *bezpečnosť* predponové, keď slovo *pečnosť* v slovenčine nemáme? 320

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykoveho odboru Matice slovenskej. Ročník 52, 2018, č. 5 (19. 10. 2018). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava

© Matica slovenská, Martin

Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2018

Cena 1,40 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Kórejský jazyk, písmo a jeho prepis

JOZEF GENZOR

Abstract: This paper presents a brief survey of the Korean language followed by a detailed description of the Korean script. It currently belongs among the most important scripts in the world, in addition to Latin, Cyrillic, Arabic, Chinese, Japanese and Indian scripts. The first script ascertainably used in Korea is the Chinese ideographic script. The written Chinese was also adopted and is called *hanmun* in Korea. It was the most widespread form of the written language in Korea until the end of the 19th century. Korean and Chinese are typologically completely different languages, but the Koreans tried to overcome this discrepancy and adopted the graphic system of a foreign written language for the recording of their spoken language. This method of recording is generally called *idu* („clerical reading“). The phonetic alphabet corresponds best to the complex phonetic system of Korean and the equally complex grammatical structure. In the conclusion of the paper, various kinds of transcriptions of the Korean script into Roman letters and Cyrillic are added.

Key words: Korean language, Chinese script in Korea, transcription, transliteration, transcription of the Korean script into Slovak, international transcriptions of Korean, systems of the romanization in the Republic of Korea and in the Democratic People’s Republic of Korea.

Kórejský jazyk

Kórejský jazyk, kórejčina, sa nazýva *hangukmal*, *hangugo* v Kórejskej republike (ďalej aj KR), *čosonmal*, *čosono* v Kórejskej ľudovodemokratickej republike (ďalej aj KĽDR) a *korjomal* v Uzbekistane, v Rusku a v Kazachstane. Hovorí sa ním predovšetkým na Kórejskom polostrove v obidvoch kórejských štátoch: v KR 50 miliónov, v KĽDR 25 miliónov používateľov (2016). Okrem toho hovoria kórejštinou aj početné kórejské menšiny v zahraničí. Najväčší počet etnických Kórejčanov (asi 2 mil.) žije trvalo v Číne, najmä v oblasti severovýchodnej Číny (predtým Mandžusko), najviac v autonómnej oblasti Ťien-ťao (kór. Kando) v blízkosti kórejských hraníc, ďalej v USA (asi 1,3 mil.), v Japonsku (asi 700 000), v európskych štátoch (asi 460 000), v Uzbekistane (asi 200 000), v Rusku (asi 130 000), v Kazachstane (asi 105 000), v Kanade (asi 100 000), v Strednej a Južnej Amerike (asi 86 000). V 99 štátoch sveta žije asi päť miliónov Kórejčanov. Najsilnejšie vlny emigrácie prebiehali koncom 19. a začiatkom 20. storočia. Príčiny vysťahovalectva boli ekonomické i politické, sčasti išlo aj o násilné presídľovanie kórejského obyvateľstva na práce v Mandžusku a Japonsku počas japonskej okupácie Kórey. Celkový počet používateľov kórejského jazyka sa v súčasnosti odhaduje na 80 miliónov.

Otázka príbuznosti kórejštiny s inými jazykmi je málo prebádaná. Dodnes sa ešte v literatúre objavuje dávno prekonaný názor, že kórejščina patrí do rodiny tzv. uralsko-altajských jazykov. Rovnako chybný bol názor pokladať kórejštinu za akúsi odnož čínštiny, k čomu zvädzala rozsiahla sinokórejská slovná zásoba v kórejskom jazyku. Typologicky sa však kórejščina od čínštiny výrazne líši, jej gramatický systém je celkom svojbytný a podliehajú mu aj výpožičky z čínštiny. Značná časť slovnej zásoby kórejštiny je navyše pôvodná a celkom odlišná od čínskeho jazyka. Kórejštinu porovnávali s japončinou, ajnuštinou, čínštinou, s indoeurópskymi, paleoázijskými, altajskými, uralskými a drávidskými jazykmi. Porovnanie s japončinou často vychádzalo z typologickej blízkosti. Obidva jazyky sú si gramaticky veľmi podobné, ale hláskovým systémom sa diametrálne odlišujú. Väčšia pozornosť sa venuje hypotéze, podľa ktorej sa kórejščina radí k altajským, najmä k mandžusko-tunguzským jazykom. Najnovšie výskumy však poukazujú na to, že vzťah kórejštiny k altajským jazykom je vzdialenejší, ako sa predtým predpokladalo. Z pôvodného altajského prajazyka sa totiž najprv vyčlenil turkicko-mon-

golsko-tunguzský prajazyk, kým prakórejčina sa už v najvčasnejšej fáze vyčlenila osobitne a jej vývin potom prebiehal oddelene. Ani tento vzťah nie je teda jednoznačne dokázaný. Preto sa kórejčina v rámci jazykov sveta pokladá za izolovaný jazyk a nezačleňuje sa do nijakej rodiny (podobne ako baskičtina, buriština, japončina). Typologicky sa zaraďuje medzi aglutinačné jazyky. Kórejský jazyk najväčšmi ovplyvnila čínština, ktorá patrí do rodiny sinotibetských jazykov a má celkom odlišnú gramatickú stavbu. Lenže vďaka dlhému kultúrnemu vplyvu, používaniu čínskych znakov a spočiatku aj klasickej čínštiny ako literárneho jazyka v Kórei tvoria výrazy prevzaté z čínštiny veľkú časť kórejskej slovnej zásoby (najmenej 50 percent podľa štýlu, najmä v odbornej a vo vedeckej literatúre oveľa viac). Slová prevzaté z čínštiny – tzv. *sinokórejské slová* – sa však prispôbilibi fonologickému systému kórejčiny a podriadili sa plne jej gramatickej štruktúre.

Kórejský jazyk má 10 samohlások, 11 dvojhlások a 19 spoluhlások. Zachovali sa zvyšky vokálnej harmónie. Hlások sa často spodobujú, prízvuk je melodický. Nejestvuje gramatický rod, spojky a predložky. Gramatické vzťahy sa vyjadrujú bohatou škálou rozličných koncoviek, predpôň, prípon, častíc a záložiek (postpozícií). Vyjadrujú sa nimi naše gramatické kategórie pádu, čísla, času a slovesného spôsobu, ako aj rozličné syntaktické vzťahy. Systém skloňovania je pravidelný a jednotný. Existujú dva rady základných čísloviek: pôvodné kórejské (1 – 99) a sinokórejské. Pri počítaní ľudí, zvierat a vecí sa používajú spolu s číslovkou tzv. numeratívy, napríklad *kchal han čaru* jeden nôž (*kchal* nôž, *han* jeden, *čaru* rúčka/držadlo, t. j. jeden kus). Slovesá majú bohatý systém tvarov, vyjadrujú kategóriu času, rodu, zdvorilosti a spôsobu, existuje oznamovací, rozkazovací a opytovací spôsob, nevyskytuje sa podmieňovací spôsob. Nerozoznáva sa kategória osoby, zato je rozvinutý systém vyjadrovania zdvorilosti (tzv. stupeň osobnej orientácie). Oproti nášmu vykaniu a tykaniu sa vyskytuje viacero stupňov na vyjadrenie rozličných odtienkov. Stupeň osobnej orientácie sa vyjadruje rozličnými koncovkami prísudku na konci vety. Kórejské slovesá sa podľa významu delia na dejové – vyjadrujú dej, činnosť alebo stav – a na kvalitatívne (v našom zmysle slova adjektíva). Slovosled je pevný: podmet – predmet – prísudok.

V slovnej zásobe súčasného kórejského jazyka sa rozlišujú tri vrstvy: pôvodná kórejská lexika, čínska lexikálna vrstva a výpožičky z rozlič-

ných jazykov. V pôvodnej kórejskej lexike je množstvo zvukomalebných a obrazných slov, ktoré patria k charakteristickým črtám kórejštiny. Sinokórejské slová sa vyskytujú predovšetkým v kultúrnej terminológii, vo vede a v publicistike. V európskych jazykoch pochádza táto vrstva z grécko-latinského základu. Výpožičky z iných jazykov sú staré prevzaté slová zo sanskrtu, z mongolčiny, džürčenčiny a mandžuštiny, ako aj novšie slová z európskych jazykov. V kórejštine takýchto slov nie je veľa. Po druhej svetovej vojne sa však začal prílev anglických slov do jazyka v KR, predovšetkým v oblasti techniky, priemyselnej výroby a zábavy. Do jazyka v KĽDR zasa prenikali ruské slová, hoci v oveľa menšom rozsahu; na pokrytie jazykových potrieb sa tam teraz tvoria nové slová z vlastných zdrojov.

Oproti európskym jazykom sa kórejščina vyznačuje veľkou mierou homonymie a nízkym stupňom redundancie. Preto sa nemožno čudovať, že Kórejčania lámanej či komolenej reči z úst cudzinca zväčša nerozumejú. Ani sami si nie sú vždy istí, či dobre porozumeli svojmu spolubesedníkovi. Najvypuklejšie sa to prejavuje pri telefonovaní. Telefónni účastníci sa navzájom ubezpečujú, že dobre rozumeli, opakovaným prikyvovaním *je* (= áno), a ak majú pochybnosti, slovíčko *je* vyslovia s vyššou intonáciou a z druhej strany nasleduje opakovanie správy. Z praxe je známe, že tento systém funguje pri každom telefonovaní Kórejčanov. Podobná situácia neraz nastáva aj pri dialógoch Kórejčanov, najmä ak ide o dôležitý a zložitý predmet rozhovoru. Špecifické črty kórejštiny, vysoká homonymia a nízka redundancia spôsobujú, že ak do rozbehnutého rozhovoru dvoch osôb vstúpi ďalší účastník, má problém zapojiť sa do besedy a často sa mu to v plnej miere nepodarí.

V rámci jazykov sveta zaujíma kórejščina počtom používateľov popredné 15. – 16. miesto. Najmä vláda KR vynakladá veľké úsilie a prostriedky na zvýšenie ovládania materinského jazyka medzi etnickými Kórejčanmi v zahraničí. Ako vedecký odbor sa koreanistika začala prudko rozvíjať najmä po druhej svetovej vojne.

Kórejské písmo

Medzi najdôležitejšie písma v súčasnosti patrí popri latinskom, cyrilskom, arabskom, čínskom, japonskom písme a indických písmach aj kó-

rejské písmo. Zapisuje sa ním jazyk obyvateľov Kórejského polostrova, a to v Kórejskej republike a v Kórejskej ľudovodemokratickej republike. Používajú ho aj početní príslušníci kórejských menšín v Číne, Spojených štátoch amerických, Japonsku, v európskych štátoch, Uzbekistane, Rusku, Kazachstane, Kanade, v Strednej a Latinskej Amerike. Kórejské písmo používa dovedna okolo 80 miliónov Kórejčanov.

Na základe kusých zmienok v starých análoch niektorí vedci usudzujú, že Kórejčania mali už v staroveku alebo vo včasnom stredoveku vlastné písmo. Údajne existovalo zo desať rozličných druhov písma. Všetky úvahy o starých kórejských písmach však zatiaľ neprekročili rámec domnienok.

Čínske písmo v Kórei

Prvým preukázateľným písmom v Kórei je čínske ideografické písmo. Kórejčania ho začali preberať už na začiatku nášho letopočtu, ale všeobecne sa medzi vládnucou vrstvou rozšírilo až neskôr – na severe krajiny na rozhraní 4. – 5. storočia, na juhu koncom 6. storočia. Prebrala sa aj písaná čínština, ktorá sa v Kórei nazýva *hanmun*. Až do konca 19. storočia bola najrozšírenejšou formou písaného jazyka v Kórei. Je v nej zachovaná veľká časť národného písomníctva. Používanie klasickej písanej čínštiny v Kórei možno prirovnať k používaniu latinčiny v stredovekej Európe. Rozdiel je však v tom, že v Kórei spočiatku neexistovalo vlastné písmo, kým v Európe sa latinka dala používať aj na zápis vlastného jazyka, a tak sa mohla vytvárať vlastná národná literatúra.

Kórejčina a čínština sú typologicky celkom odlišné jazyky. Preto je znakové písmo – svojím spôsobom adekvátne pre čínštinu – nevhodné pre kórejščinu. Napriek tomu sa však Kórejčania usilovali preklenúť tento nesúlad a grafický systém cudzieho písaného jazyka využívali na zaznamenávanie domáceho hovoreného jazyka. Spôsob takéhoto zápisu sa všeobecne nazýva *idu*, zriedkavejšie *idok*, *ido*, *itcho* („úradnícke čítanie“). Grafické systémy odvodené z čínskeho písma sú celkove štyri: *idu*, *ičchal*, *hjangčchal* a *kugjol*, pričom sa spravidla rozlišujú tieto formy *idu*:

1. *Idu začiatočného obdobia*. Ide tu o jednotlivé kórejské prvky, najmä kórejský slovosled, v inak čistom texte *hanmun*. Častice ostávajú prevažne čínske.

2. *Ičchal* („úradnícky štýl“) je rozvinutejšou formou ako *idu* začiatočného obdobia. Prevláda kórejský slovosled a hojne sa používajú prípony *idu*

(tzv. *idu tcho*) pre kórejské gramatické morfémy. Slovná zásoba je však stále prevažne čínska. Tento písaný jazyk najviac používali nižší úradníci a pisári, ktorí vykonávali svoje povolanie často dedične, a tak udržiavali po generácii kontinuitu tohto spôsobu písma. Zapisovali sa ním úradné listiny, korešpondencia medzi úradmi, edikty, súdne pojednávania, právne dokumenty (záznamy o predaji pôdy, prevody majetku, závetý a pod.). Ičchal sa používal až do konca 19. storočia, ale jeho význam postupne klesal. Hodnotenie charakteru tohto štýlu doteraz nie je jednotné. Niektorí pokladajú ičchal za samostatný grafický systém, iní iba za podporný systém na ľahšie pochopenie textu písaného hanmunom. Všeobecným termínom *idu* sa často mieni práve „úradnícky štýl“ ičchal.

3. *Hjangčchal* („domáci, t. j. kórejský štýl“) je v istom zmysle najrozvinutejšou formou *idu*. Slovosled je takmer celkom kórejský a znaky sa využívajú prevažne na prepis kórejských slov a gramatických morfémy. Jediným zachovaným dokladom tohto štýlu zápisu sú piesne *hjangga* („piesne domova“, t. j. kórejské piesne, na rozdiel od čínskej poézie v hanmune). Tento systém sa používal len prechodne a čoskoro zanikol. Spôsobila to jeho ťažkopádnosť a nesystematickosť pri vyjadrovaní kórejských slov znakmi, ako aj skutočnosť, že s rozsiahlym prenikaním sinokórejskej slovnej zásoby do kórejskej lexiky sa čoraz viac presadzovalo iba sinokórejské čítanie znakov.

4. *Kugjol* je len pomocným prostriedkom na uľahčenie čítania písaného jazyka v hanmune: do textu sa dopĺňajú kórejské gramatické morfémy (*idu tcho*), ale slovosled ostáva čínsky. Bez hanmunu nemôže existovať a má naň malý vplyv.

Znaky používané foneticky na prepis kórejských morfémy v ičchale i v *kugjole* sa volili náhodne, postupne sa však najmä v *kugjole* volili systematicky, teda pre istú morfému vždy rovnaký čínsky znak. Ich počet sa napokon znížil a ustálilo sa jednotné písanie. Výsledkom bol súbor viac-menej stálych symbolov zo skrátených a značne zjednodušených znakov (asi 20 – 30 symbolov). Tento proces smeroval k utvoreniu slabičného písma, ale pre zložitosť fonetického systému kórejštiny a početnosť reálne možných slabík (v 19. storočí sa ich uvádzalo vyše 10 000, v dnešnom jazyku je ich vyše 3 000) nebol zavŕšený. Kórejšine by zrejme nebolo vyhovovalo ani slabičné písmo. Bolo teda zákonité, že vývin pokračoval až k hláskovému písmu.

Hlásková abeceda

Zložitému fonetickému systému kórejštiny a nemenej zložitej gramatickej štruktúre najlepšie zodpovedá hlásková abeceda. Bola zostavená v 15. storočí za osvieteného panovníka Sedžonga, ktorého vláda (1418 – 1450) vošla do dejín ako „zlatý vek kórejskej kultúry“. Vytvorenie hláskovej abecedy malo pre kórejskú spoločnosť epochálny význam. Toto písmo sa stalo základom rýchleho vývinu spisovného jazyka a písomníctva v kórejštiny, znakom národnej jednoty a suverenity i vhodným prostriedkom komunikácie, čo mohlo efektívne zvýšiť gramotnosť širokých vrstiev obyvateľstva a kultúrny rozvoj. Dnes mnohí kórejskí vedci prisudzujú autorstvo tohto písma výhradne kráľovi Sedžongovi a v prehnanej národnej hrdosti ho pokladajú za „najlepšie písmo na svete“. Sedžongove zásluhy ocenilo aj UNESCO, keď jeho menom nazvalo medzinárodnú cenu udeľovanú osobám, ktoré sa významne zaslúžili o odstraňovanie negramotnosti.

Hlásková abeceda bola utvorená v januári 1444 a od roku 1446 zavedená ako štátne písmo. Hlavná pamiatka *Hunmin čongum – Systém správnych hlások pre vzdelanie ľudu* obsahuje dekrét kráľa Sedžonga, predslov k dekrétu a obširny komentár k nemu. Termín *hunmin čongum* či skrátene *čongum* sa tradične používa ako názov kórejskej abecedy. V závislosti od prostredia používania sa kórejské písmo nazývalo jednoduché, obyčajné, neskôr dokonca vulgárne (*onmun*), ženské (*amkchul*), mníšske (*čunggul*) a pod. Až s rastom osvetového hnutia na konci 19. storočia získalo „občianske práva“ a odvtedy sa označovalo názvom *kungmun*, čiže národné písmo; v súčasnosti sa používajú názvy *hangul* (kórejské písmo) v Južnej Kórei (KR) a *čosongul* (v rovnakom význame) v Severnej Kórei (KĽDR).

Pôvod

O pôvode kórejskej abecedy existuje okolo dvadsať hypotéz. Ako pramene sa uvádzali rozličné písma, najčastejšie indické *dévanágarí*. Podrobná analýza celého systému kórejského písma však také teórie vyvracia. Kórejskí jazykovedci v 15. storočí z podnetu a s prispením kráľa Sedžonga a po dôkladnom štúdiu osobitostí vlastného jazyka i písami iných krajín (indických, japonského, mongolského, ujugurského, tibetského, mandžuského a i.) vypracovali napokon originálne písmo, ktoré sa s menšími obmenami používa dodnes. Kráľ sa aktívne na čele skupiny učencov zaslúžil o vytvorenie tejto

abecedy. Vyniká predovšetkým adekvátnosť nového písma pre fonetický systém kórejštiny. Písmo je veľmi logické, účelné a graficky jednoduché. Hlavné štruktúrne komponenty kórejských grafém sú najjednoduchšie geometrické symboly: čiara (vertikálna a horizontálna), bod a koliesko. Písmo nezaprie, že vzniklo dosť neskoro. O bohatých teoretických vedomostiach jeho tvorcov svedčí usporiadanie hlások podľa miesta artikulácie a grafická podobnosť písmen reprodukujúcich artikuláciu blízke hlásky. Jedinečnou črtou aj vo svetovom meradle je vedomé znázornenie miesta artikulácie tvarom grafémy.

Pôvodný počet písmen bol 28, z toho bolo 17 spoluhláskových a 11 samohláskových. Základné spoluhláskové písmená tvorilo päť grafém (*k*, *n*, *m*, *s*, *ng*) symbolizujúcich hlavné miesta artikulácie. Od nich sa pridaním jednoduchého ťahu alebo inou drobnou modifikáciou odvodili ďalšie písmená. Samohlásky sa zapisovali troma základnými symbolmi, kruhovým tvarom znázorňujúcim guľatosť nebeskej klenby, zvislou čiarou znázorňujúcou vzpriamenú postavu človeka, rovnou čiarou znázorňujúcou plochosť zeme, ako aj ich kombináciami. Bodka nevyhovovala pri písaní štetcom a čoskoro sa zmenila na čiarku. V skutočnosti bol počet písmen už v dekréte väčší ako 28, lebo zahŕňal aj ďalšie zložené písmená, ktoré vznikli spojením dvoch a viacerých grafém, základných a odvodených. Predpokladá sa, že celkový počet písmen dosiahol číslo 56. Postupne však niektoré písmená zanikli. Časť z nich sa používala len prechodne na zápis čínskej výslovnosti sinokórejských slov alebo sa nimi zapisovali nárečové slová.

Spôsob písania

Jedinečnosť kórejského písma čiastočne narúša zvolená grafika. Jednotlivé grafémy sa totiž nepíšu za sebou (ako napr. v latinke), ale podľa istých pravidiel sa po dvoch až štyroch spájajú do slabík. Každá slabika musí obsahovať samohlásku; slabikotvorné spoluhlásky v kórejšine neexistujú. Slabiku tvorenú iba samohláskou (či už jednoduchou, alebo dvojháskou) musí v písme vždy uvádzať znak pre *ng*, ktorý má v tejto pozícii nulovú výslovnosť (pôvodne sa tu zrejme vyslovoval ako slabá velárna nazála).

Písmená kórejskej abecedy sa skladajú do slabík podľa tohto pravidla: ak je os samohláskovej grafémy (mediály) vodorovná (napr. *o*, *jo*, *u*, *ju*, *ũ...*), píše sa náslovná spoluhláska (alebo nulový znak *ng*) nad túto samohlásku;

ak je os mediály zvislá (napr. *i, a, ja, ō, jō...*), píše sa náslovná spoluhláska (alebo nulový znak *ng*) naľavo od samohláskovej grafémy. Finálna spoluhláska sa píše vždy dolu pod túto dvojicu písmen. Ak sú v pozícii finály dve spoluhlásky, píše sa tieto písmená dole vedľa seba.

Podľa uvedených zásad môžeme utvoriť niekoľko základných typov slabík (V = vokál, K = konsonant):

Tab. 1 Typy slabík

KV	ㄱ	KV	ㄲ	(KV)	(K)	(K)	KKV	KK	K
	ㅏ	ㅑ	ㅓ		ㅕ	ㅗ		ㅛ	ㅜ
			ㅓ			ㅗ			ㅛ
			ㅓ			ㅗ			ㅛ
가	고	강	공	아	오	울	싸	뜨	흙
ka	ko	kang	kong	a	o	ul	ssa	ttü	hŭlk

Každá slabičná skupina sa wpisuje do mysleného pravouholníka – podobne ako čínske znaky. To umožňuje kombinovať čínske písmo s kórejskou abecedou v jednom riadku. Pri spájaní do slabík sa tvary písmen prispôbujú tak, aby čo najlepšie vyplnili myslený pravouholník. To isté písmeno môže mať preto v rozličných pozíciách rozličnú veľkosť.

Podľa čínskeho spôsobu sa aj kórejskou abecedou písalo vo zvislých riadkoch, a to sprava doľava. Interpunkčné znamienka nejestvovali a nerobili sa ani medzery medzi slovami. Rozhrania hlavných a vedľajších viet i konce viet síce vyplynuli z charakteru slovesných koncoviek, ale čítať nečlenený text bolo aj tak namáhavé. Až koncom 19. storočia sa začali robiť medzi slovami medzery. Interpunkčné znamienka sa zaviedli iba v 20. storočí pod európskym vplyvom. Dnes sa používa v KR i KĽDR dovedna 40 grafém, pričom všetky vychádzajú z abecedy vytvorenej v 15. storočí.

Historický pohľad

Aj po zavedení kórejskej abecedy sa vedecká a všetka „vyššia“ literatúra písala klasickou čínštinou, lebo pročínsky zameraní konfuciánski učenci pokladali za jediné vznešené písmo čínske znaky. Nové písmo malo však veľký význam pre zvýšenie kultúrnej úrovne širokých vrstiev a pre rozvoj literatúry písanej v kórejskom jazyku. Hlásková abeceda výstižne odráža fo-

nologický systém kórejčiny, oproti čínskym znakom je oveľa jednoduchšia a ľahko osvojitelná. Prispela k zjednoteniu a ku kodifikácii kórejskej výslovnosti čínskych znakov.

V priebehu histórie sa používali v Kórei postupne tri systémy písma, pritom v 15. – 19. storočí súbežne. Každým systémom písala iná spoločenská vrstva a každý systém sa používal na iný účel:

1. Čínske znaky používala vládna vrstva a vzdelanci. Písala sa nimi vedecká literatúra, veľká časť krásnej literatúry, viedla sa v nich diplomatická korešpondencia.

2. Systém *idu* používali najmä nižší úradníci v hlavnom meste a pisári v provinčných úradoch, a to v úradných listinách, v korešpondencii medzi nižšími a vyššími úradmi, v smerniciach, súdnych zápisoch, závetoch a pod.

3. Hlásková abeceda sa spočiatku používala obmedzene, ale postupne sa rozširovala medzi mestskými vrstvami i v krásnej literatúre. Literatúry písanej kórejským písmom bolo však neporovnateľne menej ako písomníctva v *hanmune*.

Súčasťou spoločenských, politických a hospodárskych reforiem z konca 19. storočia v Kórei bolo aj zrušenie klasickej čínštiny ako písaného jazyka a vyhlásenie kórejčiny za úradný jazyk. Odvtedy je kórejčina jediným písaným jazykom v krajine. Úloha hláskovej abecedy tým ešte väčšmi vzrástla, hoci v niektorých textoch (predovšetkým vo vedeckom štýle, v esejach a v tlači) sa hojne používal zmiešaný spôsob zápisu (kombinácia čínskych znakov a kórejskej abecedy). Niektorí autori však aj v takých textoch, ale najmä v krásnej literatúre, uprednostňovali čisto kórejské písmo.

Mimoriadny vplyv na širšie používanie kórejského písma namiesto písanej čínštiny mali kresťanské zbory. Katolicizmus sa začal šíriť od konca 18. storočia a napriek občasným perzekúciám zo strany feudálnej vlády počet veriacich rýchlo rástol. Veľký rozmach kresťanstva nastal po prelomení „izolácie krajiny“ a nadviazaní diplomatických vzťahov s USA a s európskymi štátmi od polovice osemdesiatych rokov 19. storočia. Aktívne boli najmä protestantské cirkvi, hlavne presbyteriáni a metodisti. Katolícki misionári sa zaslúžili o preklady niektorých častí Biblie a náboženských piesní do kórejčiny. Na úplnom preklade Biblie mali však hlavný podiel protestantskí misionári. Texty v kórejčine vychádzali vo veľmi vysokých nákladoch, čím výrazne pôsobili na najširšie vrstvy obyvateľstva. Misionári sa pokú-

šali v záujme osvety prekladať do kórejčiny aj európsku krásnu literatúru. Preklady Biblie a inej náboženskej a osvetovej literatúry sa tlačili výhradne kórejskou abecedou, čo prispievalo k zvyšovaniu všeobecnej gramotnosti. Nezanedbateľný bol vplyv misionárov na pedagogiku a rozvoj jazykovedy a lexikografie. Prvé prekladové slovníky, gramatiky a učebnice kórejčiny spracované na základe západného chápania jazykovedy boli dielom misionárov. Týmito prácami misionári ovplyvnili nielen neskorší vývin koreanistiky vo svete, ale aj kórejských jazykovedcov.

Po vynútenom podpise anekčnej zmluvy v roku 1910 sa Kórea stala jednou z japonských provincií a Kórejčania boli zbavení všetkých politických a národných práv. Za úradný jazyk bola vyhlásená japončina a na základe nariadenia z roku 1939 boli Kórejčania nútení zmeniť si mená na japonské. Postupne sa obmedzovalo používanie kórejského jazyka v školách i v rodine a napokon bola výučba kórejského jazyka a dejín zakázaná úplne. Po masovom hnutí 1. marca 1919 za znovuzískanie nezávislosti sa koloniálna politika prechodne zmiernila. Kórejčania získali v obmedzenej miere možnosť legálnej činnosti rozličných spoločenských a vedeckých organizácií. Pri prípravách japonskej expanzie do Číny v roku 1931 sa však koloniálny režim opäť sprísnil.

Kórejské písmo v súčasnosti

Po násilnej japonizácii v rokoch 1910 – 1945 priniesol koniec druhej svetovej vojny Kórejčanom slobodu aj v oblasti písma a jazyka. V období bezprostredne po oslobodení krajiny až do kórejskej vojny (1950 – 1953) boli hlavné okruhy problémov, ktoré bolo treba riešiť, v obidvoch častiach krajiny podobné: obnova národného školstva a odstránenie negramotnosti, postupné odstraňovanie japonizmov z jazyka, znovuobnovenie kórejských rodových a osobných mien namiesto nútene prijatých japonských mien, rozsah a pomer používania čínskych znakov a kórejského písma, úprava pravopisu, prehĺbenie teoretického skúmania materinského jazyka, tvorba učebných pomôcok a i. V Severnej Kórei sa zrušila kombinovaná tlač čínskych znakov a písmen kórejskej abecedy; od roku 1949 sa tam tlačí a píše len kórejskou hláskovou abecedou, napriek tomu naďalej v obmedzenom rozsahu prebieha aj výučba znakov. Študenti s úplným stredoškolským vzdelaním v KĽDR by si mali osvojiť asi dvetisíc znakov. V praxi sa však znaky používajú minimálne, noviny, časopisy i bežná literatúra (sčasti s výnimkou

odborných a vedeckých textov) sú písané čisto kórejsky. Aj v Južnej Kórei vypracovala vláda v roku 1965 návrh na výlučné používanie kórejského písma na nižších stupňoch škôl a vo verejnom živote (vo vyhláškach, zákonoch a pod.). Oproti KĽDR sa však znaky v KR v praxi používajú aj v bežnej komunikácii (sčasti aj v periodickej tlači, reklamách, pri prepise mien osôb). V odbornej a vo vedeckej literatúre sa znaky používajú celkom bežne. Počet používaných čínskych znakov však vysoko prevyšuje rámec daný osnovami stredných škôl, t. j. približne tisícosemsto znakov. Na uľahčenie čítania sa preto často používa spôsob zapísania slova kórejskou abecedou s uvedením čínskych znakov v zátvorke. Realizácia návrhu sa teda v KR neuskutočnila dôsledne a doteraz tam prevažuje zmiešaný spôsob zápisu – sinokórejské slová sa píšu znakmi, všetko ostatné kórejským písmom. V súčasnosti sa takmer výhradne používajú arabské číslice. Čínske číslice sa používajú len občas pri písaní dátumov, v paginácii a pod.

V dôsledku rozdelenia Kórey na dva štáty, ktoré trvá už sedemdesiat rokov, sa odlišný vývin na severe a juhu odzrkadlil aj v jazyku. Od zamýšľanej reformy písma na severe sa síce upustilo, ale v jazykovej norme sa prijalo radikálne riešenie. Namiesto dovtedajšieho „štandardného jazyka“ (*pchjodžuno*), termínu pre spisovnú kórejštinu na základe stredokórejského nárečia, t. j. reči obyvateľov Soulu, bola v roku 1966 v Severnej Kórei zavedená „kultúrna reč“ (*munhwao*), ktorej normou je pchjongjangský, čiže severozápadný dialekt.

Severokórejčania vyhlasujú svoj pchjongjangský dialekt za „kultivovaný“ jazyk, kým soulský dialekt pokladajú za dekadentný, lebo preberá niektoré slová z japončiny a najmä z angličtiny. Kodifikované jazykové normy v obidvoch kórejských štátoch sa v jednotlivostiach začali od seba odlišovať. K diferenciacii prispeli aj rozsiahle masové a navzájom nekoordinované hnutia za očistu jazyka, čiže puristické hnutia. V KĽDR sa puristické hnutie (*mal tadumgi*) v polovici šesťdesiatych rokov 20. storočia rozvinulo v nebyvalom rozsahu a intenzite. Tento proces sa s istými výkyvmi realizuje dodnes. „Očistou jazyka“ sa má výrazne posilniť subsystém pôvodných kórejských slov, a tým aj národné špecifické črty kórejštiny. Popri oprávnených dôvodoch rýdzo jazykových sa sem premietajú aj nacionalistické, ideologické a politické ciele. V KR sa puristické hnutie (*ono sunhwa*) rozvinulo v plnej miere až v sedemdesiatych rokoch 20. storočia. Výsledkom týchto hnutí, ktoré prehlbujú jazykovú divergenciu v obidvoch kórejských štátoch, sú napríklad

rozdiely v poradí písmen v abecede, v počte a používaní diakritických znamienok, v pravopise, vo výslovnosti, v šírke významu tých istých slov alebo v prenášaní ich významov, v nahrádzaní ťažko zrozumiteľných sinokórejských a cudzích slov slovami rýdzo kórejskými, bežnými sinokórejskými slovami, slovami z nárečí alebo slovami novo (umelo) vytvorenými, v používaní pejoratívnych výrazov, vulgarizmov, zdvorilostných stupňov v hovore a oslovovaní, vo vymedzovaní obsahu toho istého slova (to sa prejavuje najmä v KĽDR, kde sa v slovníkoch do formulácií významu slova vnáša často politická tendenčnosť a ideológia). Rozdiely v jazyku obidvoch častí polostrova však zatiaľ nebránia vzájomnej komunikácii a porozumeniu. Kórejčina na celom Kórejskom polostrove ostáva aj naďalej jediným národným jazykom.

Súčasná kórejská abeceda má 40 písmen, ktoré v zásade vychádzajú z pôvodných grafém. Písmená pozostávajú z 1 – 8 ťahov, pričom dve tretiny litier sa píšu 1 – 3 ťahmi. Kórejská abeceda je v podstate tlačeným písmom. Písmená nemožno spájať jedným ťahom, ale v slabikách sa píšu tesne pri sebe, až sa často dotýkajú. Veľké a malé písmená sa nerozlišujú. V písme sa nerozlišuje ani protiklad znelosti a neznelosti konsonantov: *k* a *g*, *t* a *d*, *p* a *b*, *č* a *dž* sú dvojice foném zaznamenávané jednou grafémou, podobne aj *r* a *l*.

V Severnej Kórei sa začalo časom písať vo vodorovných riadkoch zľava doprava a od roku 1956 je tento spôsob zápisu uzákonený. V súčasnosti prevláda aj v Južnej Kórei. Odlišnosti medzi používaním kórejského písma v Južnej Kórei a v Severnej Kórei však nie sú podstatné (usporiadanie abecedy a pravopis).

Kórejské písmo plne vyhovuje kórejskému jazyku a o prevzatí latinky sa neuvažuje. Kórejčania sú na svoje písmo hrdí, dokonca písmo má aj svoj sviatok, a to Deň kórejského písma (*hangulnal*), ktorý sa v Južnej Kórei slávi 9. októbra a je dňom pracovného pokoja. V Severnej Kórei sa Deň kórejského písma (*čosongulnal*) slávi 15. januára.

Transkripcia

Transkripciou sa rozumie prepis zvukových prvkov hovorenej reči z jedného jazyka do grafickej formy druhého jazyka, väčšinou pomocou štandardizovaných znakov (písmen). Ťažší je, prirodzene, prepis z jazykov, ktoré používajú inú sústavu písma, ako v prípade slovenčiny a kórejčiny. Navyše prepis často komplikujú prípady, keď transkribovaný jazyk má veľmi odlišný fonologický

systém a druhý jazyk nemá vo svojom arzenáli grafém adekvátne znaky (písmená). Transkripcia sa zakladá primárne na princípe fonetického prepisu a neposkytuje preto vždy bezpečnú informáciu o pravopise daného slova v pôvodnom jazyku. Pritom z praktických a technických príčin by sa mala rešpektovať zásada používať pri prepise iba tie písmená a značky, ktoré existujú v jazyku, do ktorého sa transkribuje. Výsledkom je spravidla prepis, ktorý zvukovú stránku jazyka zachytáva len približne. V každej krajine bývajú pravidlá prepisu z konkrétnych cudzích jazykov vypracované osobitne a sú kodifikované.

Transliterácia

Niektoré praktické nevýhody fonetickej transkripcie prekonáva iný spôsob prepisu, takzvaná transliterácia. Ide o prevod textu z jedného písma dohovorenými značkami tak, aby každá graféma jedného jazyka zodpovedala graféme iného jazyka bez ohľadu na ich faktickú výslovnosť. Tento spôsob umožňuje presný prevod textu v jeho písanej podobe, ale je väčšinou veľmi vzdialený od skutočnej zvukovej podoby (výslovnosti) transkribovaných výrazov – neprihliada napríklad na asimiláciu, palatalizáciu, v prípade kórejčiny ani na opozíciu znelosť/neznelosť a pod.

Prepisy kórejského písma

Pre kórejský jazyk orientalisti vypracovali primeraný prepis, v ktorom sa čo najvernejšie zachytáva jeho zvuková podoba. Okrem nášho prepisu sa možno stretnúť s viacerými prepismi (transkripciami aj transliteráciami) do latinky, najmä s anglickým a kórejskými, zriedkavejšie aj s ruským prepisom do azbuky, ako aj s rozličnými hybridmi, ktoré môžu používateľa dezorientovať. Neraz sa stáva, že v jednom článku sa vyskytnú rozličné druhy prepisu, ak príspevok píše neodborník a preberie prepisy z viacerých zdrojov. Okrem toho až do konca osemdesiatych rokov 20. storočia sa vzhľadom na medzinárodnú politickú orientáciu vtedajšieho Československa brali do úvahy len severokórejské jazykové normy a pravidlá. Od roku 1990 po nadviazaní diplomatických stykov s Kórejskou republikou sa u nás používajú juhokórejské jazykové normy a pravidlá. Pravidlá prepisu z najdôležitejších jazykov Ďalekého východu, a to z čínštiny, japončiny a kórejčiny, priniesli prvý raz Pravidlá slovenského pravopisu (PSP) z roku 1991, ako aj ich ďalšie vydania z rokov 1998, 2000 a 2013.

V zahraničných prácach je rozšírená transliterácia podľa sústavy vypracovanej na Yalovej univerzite a McCunova-Reischauerova transkripcia – najpoužívanejší a najpraktickejší anglický transkripčný systém. V staršej literatúre sa možno zriedkavo stretnúť aj s francúzskym prepisom.

V dôsledku rozdelenia krajiny na dva kórejské štáty nie je zatiaľ jednotný ani kórejský prepis do latinky. Prepis je odlišný v Severnej Kórei a v Južnej Kórei, kde vznikli až tri prepisy. V PSP z roku 2000 sa neuvádza najnovší juhokórejský prepis, lebo v tom čase nebol ešte k dispozícii, a nezaradil sa ani do vydania z roku 2013. V súčasnosti je v KR záväzný.

Prepis kórejského písma do slovenskej latinky

Písmená kórejskej abecedy (v staršej literatúre a sčasti doteraz aj v KR v kombinácii s určitým počtom čínskych znakov označujúcich celé slová) umožňujú transkripciu a transliteráciu založenú na pomerne jednoznačnej korešpondencii s písmenami latinskej abecedy. Slovenský prepis z kórejštiny vychádza zo staršieho českého, ktorý v zásade vychádza zasa z medzinárodne rozšírenej McCunovej-Reischauerovej transkripcie (ďalej M-R). Slovenčine celkom dobre vyhovuje. Neskôr sa však v českom prepise urobili niektoré zmeny, ktoré nemožno pokladať za šťastné. Ako cudzia hláska sa odstránilo *ä*, ale *ü*, *ö*, *w* sa ponechali. Preto sa možno stretnúť s dvoma podobami niektorých mien a názvov (napr. názov mesta *Käsong* i *Kesong*). V slovenskom prepise je takýto spôsob nevhodný a grafému *ä* treba zachovávať. O prepise z češtiny sa zmienujeme preto, lebo do slovenských textov sa najčastejšie mechanicky prenáša práve český prepis.

Pri prepise kórejských hlások si nevystačíme s písmenami bežnými v slovenčine, ale vypomáhame si aj niektorými cudzími znakmi: *ö* (tzv. otvorené *o*), *ü* (zvuk blízky francúzskemu nemému *e*), *ü*, *ö*, *w*.

Kórejské samohlásky sa delia na jednoduché: *a*, *o*, *ö*, *u*, *i*, *ü*, *e*, *ä*, *ö*, *ü* a na dvojhlásky: *ja*, *jo*, *jö*, *ju*, *je*, *jä*, *wa*, *wö*, *wä*, *we*, *üi*. V slovenskom prepise sa rozlišuje protiklad otvorenosti a zatvorenosti: *ö* – *o*, *ä* – *e*, *jö* – *jo*, *jä* – *je*, *ü* – *u*, pričom rozlišovacie znamienka nad *ö*, *ü* sa zachovávajú vo vedeckej a v odbornej transkripcii, v populárnej transkripcii sa zväčša vynechávajú.

Kórejské spoluhlásky sa vyskytujú v troch podobách – v základnej (*k*), aspirovanej (*kch*) a zdvojenej (*kk*). Ich kombináciami vzniklo 19 spoluhlások: *k, n, t, l, m, p, s, ng, č, čch, kch, tch, pch, h, kk, tt, pp, ss, čč*. Nosovka *ng*, intenzívne spoluhlásky *kk, tt, pp, ss, čč* a aspirované spoluhlásky *čch, kch, tch, pch* sú osobitné kórejské hlásky zapísané zložkami (ako v slovenčine *ch, dz, dž*).

Protiklad znelosti a neznelosti nie je v kórejščine funkčný, dvojice našich neznelých a znelých spoluhlások *k – g, t – d, p – b, č – dž* sa v kórejščine označujú rovnakým písmenom a výslovnosť sa líši podľa ich pozície v slove (na začiatku slova sa vyslovujú neznelo, uprostred slova medzi samohláskami alebo medzi znelou spoluhláskou – napríklad *m, n, ng, l* – a samohláskou je výslovnosť znelá). V prepise sa pridržame výslovnosti, preto sa fonetická transkripcia často líši od kórejského prapípisu.

Rovnako pre naše hlásky *r* a *l* je v kórejščine len jedno písmeno, ktoré sa interpretuje podľa pozície v slove. Ako *l* sa číta na konci slova a uprostred slova pred spoluhláskou okrem *h*. Ako *r* sa číta uprostred slova medzi samohláskami a uprostred slova pred *h*. Na začiatku slova sa hláska *l* vyskytuje len obmedzene, a to predovšetkým v cudzích prevzatých slovách. Tam by sa mala čítať podľa toho, ako sa dané slovo vyslovuje v pôvodnom jazyku (napr. *reidŕ radar, ruso Rousseau*), no aj pri slovách začínajúcich sa na *l* (napr. *lemon citrón, lutchŕ Luther*) majú mnohí Kórejščania sklon vyslovovať *r*. V KĽDR sa na začiatku slova vyžaduje výslovnosť *r* aj v domácich slovách, v KR sa v takýchto prípadoch *r* nevyslovuje a ani sa už nepíše (napr. *dynastia Ri* na severe, tá istá *dynastia I* na juhu).

Bolo by vhodnejšie, keby sa v prídavných menách odvodených od kórejských podstatných mien končiacich sa na nosovku *-ng* nevypúšťalo *g*. Nejde tu totiž o dve hlásky, ale o jednu, ktorá sa zapisuje zložkou. V kórejščine je to veľmi frekventovaná hláska, ktorá pri zámene s *n* úplne mení zmysel slova (napr. *kang* rieka – *kan* pečeň). V tomto prípade by sme si mali brať vzor z češtiny, ktorá v menách a názvoch z Ázie *g* nevypúšťá (napr. *Pchjongjang – pchjongjangský, Bandung – bandungský*), hoci pri tvorení prídavných mien v ostatných prípadoch postupuje rovnako ako slovenčina (napr. *Viking – vikinský, New York – newyorský*).

Medzinárodné prepisy kórejčiny

1. M-R systém

Tento vo svete zatiaľ najrozšírenejší systém navrhli v roku 1939 Američania George M. McCune (1908 – 1948) a Edwin O. Reischauer (1910 – 1990). Ide o systém fonetickej transkripcie vystačujúci prevažne s grafémami používanými v angličtine. Navyše boli prvý raz vo vedeckej transkripcii zavedené znaky *o* a *u*. V populárnej transkripcii sa používa v týchto prípadoch iba *o*, *u*. Pre ďalšie vokály bol zvolený systém zložiek, napríklad *ae*, *oe*, pre jotované graféma *y* (*ya*, *yo* atď.), pre dvojhĺasky s polosamohláskovým *w* prepis *w* (*wŏ*, *wae*, *we*, *wi* atď.). Prepis rozlišuje znelú a neznelú výslovnosť (*k/g*, *t/d*, *p/b*, *č/dž* vrátane *r/l*); *č* sa prepisuje ako *ch*; *dž* sa prepisuje ako *j*. Aspirácia sa naznačuje apostrofom (*k'*, *t'*, *p'*, *ch'* = *čch*), intenzívne spoluhlásky prevažne zdvojením (*kk*, *tt*, *pp*, *ss*, *tch* = *čč*). Prepis zachytáva aj asimilácie, palatalizáciu a *i*.

2. Yalský systém

Zakladá sa na transliterácii, je teda vzdialený faktickej výslovnosti. Nerozlišuje znelosť/neznelosť (prepis výhradne neznelými, *č/dž* sa transkribuje ako *c*) ani rozdiel *l/r* (prepis vždy *l*). Intenzívy sa prepisujú zdvojením základných grafém (*kk*, *tt*, *pp*, *ss*, *cc* = *čč*), aspiráty pripojením *h* (*kh*, *th*, *ph*, *ch* = *čch*). Pri samohláskach sa nepoužívajú písmená s poloblúčikmi (*o*, *u*). Aj systém vokálnych zložiek sa líši od M-R systému (napr. *ay*, *oy*, *way*, *wey* oproti *ae*, *oe*, *wae*, *we*). Transliterácia nezachytáva asimilácie, palatalizáciu a iné zmeny. Umožňuje však presný prevod textu do pôvodnej písanej podoby.

3. Systémy romanizácie v Kórejskej republike

Od oslobodenia Kórey v roku 1945 pravidlá prepisu do latinky prešli niekoľkými podstatnými reformami, navyše spôsob transkripcie v obidvoch kórejských štátoch sa do istej miery líši. Všetky transkripcie pri použití latinských písmen vychádzajú prevažne z ich anglickej výslovnosti (napr. *y* pre kórejské jotované hlásky, *ch/j*, prípadne *c* pre *č/dž* a pod.). Transkripcia v KR z roku 1959 sa výrazne líšila od M-R systému. Nepoužívala grafémy *o*, *u*, pre spoluhlásky bol základný prepis znelými *g*, *d*, *b*, *j*, intenzívy sa

písali ich zdvojením *gg, dd, bb, ss, jj* (= *dždž*), pričom znelo sa nikdy nevyslovujú (iba *ss* sa zapisovalo správne ako *ss*, aj to len preto, lebo protiklad znelosti a neznelosti *s – z* v kórejščine nejestvuje), aspiráty sa prepisovali ako *k, t, p, ch* (= *kch, tch, pch, čch*). Príklad prepisu niektorých samohlások: *eo, jeo, weo, eui* (= *ö, jö, wö, üi*) a pod.

V roku 1984 sa uskutočnila podstatná reforma pravidiel transkripcie, ktorá býva označovaná skratkou MOE (Ministry of Education). Z M-R systému prevzala symboly *ö, ü*, podľa výslovnosti rozlišovala znelosť/neznelosť (*k/g, t/d* atď.), afrikáty *č/dž* prepisovala ako *ch/j*, intenzívy zložkami (*kk, tt, pp, ss, tch = čč*), aspiráty apostrofom (*k', t', p', ch' = čch*). Samohlásky sa prepisovali takmer zhodne ako v M-R systéme. O vhodnosti tohto systému viedli kórejskí jazykovedci dlho ostré diskusie, po ktorých sa pravidlá transkripcie opäť radikálne zmenili. V nových pravidlách z roku 2000 boli zrušené symboly zavedené z M-R systému – poloblúčik nad *o, u* a apostrof na označenie aspirát. V mnohých prípadoch, najmä pri vyjadrovaní znelosti/neznelosti, sa takisto vracajú k transkripcii z roku 1959. Oproti norme z roku 1984 je jeden zo základných rozdielov v prepise *k, t, p, č* na začiatku slova. Tieto grafémy, bez ohľadu na faktickú neznelú výslovnosť v tejto pozícii, sa prepisujú ako znelé spoluhlásky, t. j. *g, d, b, j* (= *dž*). Intenzívy sa píšú zložkami *kk, tt, pp, ss, jj* (= *dždž*). Pre aspirované boli zvolené grafémy *k, t, p, ch* (= *kch, tch, pch, čch*). Spoluhlásky uprostred slova, ktoré sa podľa pozície v znelom okolí vyslovujú ako znelé, sa tak aj prepisujú (*g, d, b, j*). Spoluhlásky na konci slabiky uprostred slova, ak nasleduje iná spoluhláska, sa prepisujú podľa svojej implozívnej výslovnosti ako *k, t, p*. Ak však po nich nasleduje spoluhláska, ktorá sa vo výslovnosti intenzifikuje, t. j. *kk, tt, pp, čč*, napíše sa grafémou pre znelé ako *g, d, b, j*. Tým sa táto transkripcia od skutočnej výslovnosti značne odchyľuje (napr. rieka Naktonggang sa vyslovuje Naktonggang, ale v prepise sa uvádza ako Nakdonggang). Pokiaľ ide o asimilácie a aspirácie, táto transkripcia na ne prihliada.

Ako ukážku rozličných prepisov uvádzame v našom systéme mestá KJONGDŽU, TÄGU, PUSAN, ostrov ČEDŽUDO, v najbežnejšom anglickom prepise KYÖNGJU, TAEGU, PUSAN, CHEJUDO a v poslednom juhokórejskom prepise GYEONGJU, DAEGU, BUSAN, JEJUDO; pre aspirované sú to v našom systéme KCHAL (nôž), TCHÄBÄKSAN (hora), PCHJONGČCHANG, ČCHONGDŽU (mestá), v najbežnejšom anglickom

prepise K'AL, T'AEBAEKSAN, P'YÖNGCH'ANG, CH'ÖNGJU a v poslednom juhokórejskom prepise KAL, TAEBAEKSAN, PYEONGCHANG, CHEONGJU. V KR sa nová transkripcia už dôsledne používa tak v médiách, ako aj na označenie miest, ulíc, staníc metra a pod. a presadzuje sa ako medzinárodný prepis kórejčiny (podobne ako v Číne *pchin-jin*). V kruhoch zahraničných koreanistov sa však zatiaľ nepresadila.

4. Systémy romanizácie v Kórejskej ľudovodemokratickej republike

Kodifikovaná norma prepisu do latiniky sa v KĽDR bez zmeny používa od roku 1956 až dodnes. Zakladá sa na fonetickom princípe, rovnako ako norma z roku 1984 v KR, a tak rozdiely medzi nimi nie sú veľké. Ide len o mieru a spôsob vyjadrenia kórejských foném v latinke, pričom základné princípy sú takmer zhodné. Iba v prípadoch, kde je to nutné pre porozumenie, sa prihliada na morfológickú podobu kórejských slov.

Grafémy použité na prepis sa majú zhodovať so sústavou písma, do ktorého sa prepisuje, a nemajú sa používať iné diakritické znamienka. Táto všeobecná zásada sa porušila zavedením dvoch diakritických znamienok, t. j. poloblúčka nad *o*, *u* (*ö*, *ü*) a spojovníka. Tak je fakticky tento prepis analogický s normou KR z roku 1984, ibaže sa menej opiera o M-R systém v tom, že nepreberá odsuvník na vyznačenie aspirovaných spoluhlások.

Prvý výrazný rozdiel oproti normám KR z rokov 1984 a 2000 je pri frikativách *č* (prepisy v KR *ch/j* a *j*, v KĽDR *ts/dz*) a *čch* (*ch'* a *ch* oproti *tsh*). Juhokórejský prepis je viac ovplyvnený angličtinou (prostredníctvom M-R systému), severokórejský viac prihliada na medzinárodnú fonetickú abecedu. Je možné, že prepis *ts/dz* sčasti ovplyvnila aj skutočnosť, že v severokórejských nárečiach je realizácia *č/čch* často bližšia výslovnosti *c/cch*. Intenzívy *kk*, *tt*, *pp*, *ss* sa označujú zhodne v severokórejskom i v juhokórejských prepisoch okrem *čč* (prepisy v KR *tch* a *jj*, v KĽDR *tss*). V prípade *s* je prepis v podstate zhodný, iba norma KR z roku 1984 zaviedla pri spojení *si* transkripciu *shi* (= *ši*), čo odráža presnejšie skutočnú výslovnosť, napr. *ship/sip* (desať). Aspirované spoluhlásky *čch*, *kch*, *tch*, *pch* sa v KĽDR označujú pomocou *h*, teda *tsh*, *kh*, *th*, *ph* oproti juhokórejským označeniam *ch'*, *k'*, *t'*, *p'* a *ch*, *k*, *t*, *p*. V transkripcii samohlások existujú tieto rozdiely: severokórejské *ö*, *yö*, *ü*, *wö*, *üi* sú totožné s juhokórejskými z roku 1984, ale z roku 2000 sú to *eo*, *yeo*, *eu*, *wo*, *ui*. Ďalšie štyri severokórejské sa

mohlásky/dvojhásky *ai, yai, wai, oi* (*ä, jä, wä, ö*) sa v juhokórejských prepisoch zaznamenávajú ako *ae, yae, wae, oe*. V KĽDR pravidlá pripúšťajú v bežnej transkripcii poloblúčik nad *ö, ü* podľa potreby vynechať.

Pre názorné porovnanie pozri tabuľky.

Tab. 2 Transkripcia a transliterácia kórejského písma do latinky a azbuky.
Spoluhlásky

	1	2	M-R	KR1959	KR1984	KR2000	KĽDR1956	8	9
ㄱ	K/G	K	K/G	G	K/G	G/K	K/G	K	K/Г
ㄲ	KK	KK	KK	GG	KK	KK	KK	KK	KK
ㄴ	N	N	N	N	N	N	N	N	H
ㄷ	T/D	T	T/D	D	T/D	D/T	T/D	T	T/Д
ㄸ	TT	TT	TT	DD	TT	TT	TT	TT	TT
ㄹ	L/R	L	L/R	L/R	L/R	R/L	L/R	L	Л/Р
ㅁ	M	M	M	M	M	M	M	M	M
ㅂ	P/B	P	P/B	B	P/B	B/P	P/B	P	П/Б
ㅃ	PP	PP	PP	BB	PP	PP	PP	PP	ПП
ㅅ	S	S	S	S	S/SH	S	S	S	C
ㅆ	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	SS	CC
ㅇ	NG	NG	NG	NG	NG	NG	NG	NG	Нь(H)
ㅈ	Č/DŽ	Č	CH/J	J	CH/J	J	TS/DZ	C	Ч/ЧЖ
ㅉ	ČČ	ČČ	TCH	JJ	TCH	JJ	TSS	CC	ЧЧ
ㅊ	ČCH	ČCH	CH'	CH	CH'	CH	TSH	CH	ЧХ(ЧХ,Ц)
ㅋ	KCH	KCH	K'	K	K'	K	KH	KH	KX
ㆁ	TCH	TCH	T'	T	T'	T	TH	TH	TX
ㆁ	PCH	PCH	P'	P	P'	P	PH	PH	ПХ
ㅎ	H	H	H	H	H	H	H	H	X

Tab. 3 Transkripcia a transliterácia kórejského písma do latinky a azbuky.
Samohlásky

	1	2	M-R	KR1959	KR1984	KR2000	KLDR1956	8	9
ㅏ	A	A	A	A	A	A	A	A	A
ㅑ	JA	JA	YA	YA	YA	YA	YA	YA	Я
ㅓ	ŏ(O)	ŏ	ŏ	EO	ŏ	EO	ŏ	E	ɔ(O,E)
ㅕ	Jŏ(JO)	Jŏ	Yŏ	YEO	Yŏ	YEO	Yŏ	YE	йO(Ě,E)
ㅗ	O	O	O	O	O	O	O	O	O
ㅛ	JO	JO	YO	YO	YO	YO	YO	YO	Ě
ㅜ	U	U	U	U	U	U	U	WU	У
ㅠ	JU	JU	YU	YU	YU	YU	YU	YU	Ю
ㅡ	ŭ(U)	ŭ	ŭ	EU	ŭ	EU	ŭ	U	Ы
ㅣ	I	I	I	I	I	I	I	I	И
ㅙ	Ä	Ä	AE	AE	AE	AE	AI	AE	Э(Э,Ай)
ㅛ	JÄ	JÄ	YAE	YAE	YAE	YAE	YAI	YAY	йЭ
ㅜ	E	E	E	E	E	E	E	EY	E
ㅠ	JE	JE	YE	YE	YE	YE	YE	EYE	йE(E)
ㅜ	WA	WA	WA	WA	WA	WA	WA	WA	BA
ㅠ	WÄ	WÄ	WAE	WAE	WAE	WAE	WAI	WAY	БЭ
ㅜ	ŏ	ŏ	OE	OE	OE	OE	OI	OY	BE(Oй)
ㅜ	wŏ(WO)	wŏ	wŏ	WEO	wŏ	WO	wŏ	WE	BO(BO)
ㅠ	WE	WE	WE	WE	WE	WE	WE	WEY	BE
ㅜ	ŭ	ŭ	WI	WI	WI	WI	WI	WI	ВИ
ㅜ	ŭI(UI)	ŭI	ŭI	EUI	ŭI	UI	ŭI	UY	Ый

VYSVETLIVKY K TABULKÁM

M-R = McCunova-Reischauerova transkripcia

KR = Kórejská republika

KLDR = Kórejská ľudovodemokratická republika

Stĺpec 1: Slovenská vedecká a odborná transkripcia. V zátvorke sa uvádza prepis, v ktorom sa líši populárna transkripcia od vedeckej.

Stĺpec 2: Slovenská transliterácia.

Stĺpec 8: Yalská transliterácia.

Stĺpec 9: Ruská vedecká (populárna) transkripcia.

LITERATÚRA

GENZOR, Jozef: Jazyky sveta. História a súčasnosť. Bratislava: Lingea 2015. 686 s.

GENZOR, Jozef: Ohrozené jazyky a jejich revitalizace. In: Podoby Koreje. Pocta Vladimíru Puckovi k 80. narodeninám. Eds. M. Löwensteinová – V. Glomb. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta 2013. ISBN 978-80-7308-447-9, s. 241 – 256.

GENZOR, Jozef: Prepis z korejčiny a filipinských jazykov a názvy štátov a území v slovenčine. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Ed. Ľ. Králik. Bratislava: VEDA 2002, s. 153 – 164.

GENZOR, Jozef: Prepis z korejčiny a náboženská situácia v kórejských štátoch. In: Náboženská literatúra – problém jednotnej transkripcie. Eds. A. Rácová a E. Valová. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví 2004. 88 s.

GLOMB, Vladimír – PUCEK, Vladimír: Klasická korejština. Praha: Univerzita Karlova 2013. 321 s. ISBN 978-80-7308-461-5.

KIM, Zong-Su: The History and Future of Hangeul. Korea's Indigenous Script. English translation by Ross King. Folkestone: Global Oriented Ltd 2005. 209 s.

LEE, Ki-Moon – RAMSEY, S. Robert: A History of the Korean Language. Cambridge: Cambridge University Press 2011. 336 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 4., nezmenené vyd. Bratislava: Veda 2013. 592 s. ISBN 978-80-224-1331-2.

PUCEK, Vladimír: Gramatika kórejského jazyka. Praha: Karolinum 2005. 454 s. ISBN 80-246-1004-3.

PUCEK, Vladimír: Korejská ľudové demokratická republika. Praha: Svoboda 1975. 253 s.

PUCEK, Vladimír: Lexikologie korejštiny. Praha: Karolinum 1997. 230 s. ISBN 382-177-97.

PUCEK, Vladimír – BUŠKOVÁ, Marta: Jazyková politika v Koreji. Praha: Karolinum 2000. 291 s. ISBN 80-246-0066-8.

TAYLOR, Insup – TAYLOR, M. Martin: Writing and Literacy in Chinese, Korean and Japanese. Revised edition. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2014. 487 s.

Writing Systems, Reading Processes, and Cross-Linguistic Influences. Reflections from the Chinese, Japanese and Korean Languages. Ed. Hye K. Pae. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company 2018. 466 s.

O sociálnej frustrácii s humorom? *(K nedožitej osemdesiatke spisovateľa Rudolfa Slobodu)*

ALEXANDRA JAROŠOVÁ

Ambíciou tohto neveľkého textu nie je ponúknuť odborný pohľad na niektorý stylistický jav Slobodovej tvorby, ale podeliť sa s čitateľmi o pocity fascinácie slobodovským jazykom, o zážitok, ktorý nám poskytuje spôsob, akým Rudolf Sloboda obrovské možnosti jazyka využíva. V jazyku je možné takmer všetko. Ale nie všetko je normálne, teda väčšinovo zaužívané. Dá sa teda vycítiť rozdiel medzi jazykovou potenciou a jazykovou normou. Existuje však aj tretia poloha: schopnosť kreatívne využívať potenciú aj normu. A v tom bol Rudolf Sloboda majster. Nebude na škodu to pomocou niekoľkých krátkych ukážok opäť pripomenúť.

Slobodovo dielo sa vyznačuje výraznou ideovo-tematickou kontinuitou. Podľa Z. Pruškovej (1994, s. 32) je touto základnou témou „životná situácia sociálne frustrovaného individua... ovplyvnená existenciálnym vnímaním a hodnotením ľudskej socializačnej dispozície“.

Na jazyku Rudolfa Slobodu zaujme predovšetkým to, ako dokázal relativizovať spomínanú **vážnu tému** sociálnej frustrácie **pomocou humoru a irónie**. Tento nepomer vytvára silné napätie, ktoré poskytuje čitateľovi neopakovateľný zážitok. Z. Prušková identifikovala v Slobodových textoch rozličné druhy napätia. Napr. nepomer medzi poznaným a zobrazeným sa prejavuje ako napätie medzi „vysoko problémovou a existenciálnymi motívmi nabitou fabulou“ a jej redukciou v rovine sujetu na „banálny príbeh zo života výrazne priemerného človeka“ (op. cit., s. 35). Logické napätie medzi „výrazne pozitívnym smerovaním autorskej etickej intencie a obavou z falošného pátosu“ vyúsťuje do „autorovho nihilizmu a negativizmu“ a vytvára ďalší zdroj relativizácie závažnej témy (op. cit., s. 38). Tento nihilizmus sa, pochopiteľne, manifestuje cez jazyk.

Takže znižovanie napätia medzi autorom a témou sa prejavuje zvyšovaním napätia v spomínanej kompozičnej rovine (tenzia medzi fabulou a sujetom) a v žánrovo-stylistickej, teda v podstate v jazykovej rovine (vnášanie prvkov iného žánru do rozprávania, napr. filozofický diskurz, publicistic-

ké floskuly, jazykové stereotypy úradníkov a aparátnikov, expresívne slová a iné prostriedky).

Jazykovo-štylistické nadľahčovanie témy sa pokúsime ilustrovať ukážkami z próz *Narcis*, *Britva*, *Rozum*, *Krv* a *Pamäti*.

Závažný **motív spasiteľstva** je v novele *Narcis* (1965/1995) spracovaný najmä v snových a čiastočne vo filozoficko-meditatívnych fragmentoch textu. Obidve vrstvy textu obsahujú aj jazykovo-štylistické prvky, ktoré tento motív spasiteľstva parodicky nadľahčujú: *zopakovať zázrak zo štrnásteho apríla lanského roku; Princ, brániť sa môžete. Chcete predniesť vysoko logickú obranu?; V skutočnosti existuje len povrch a podstata veci je v nás. Pojem chleba sa napríklad stáva neutržateľným vo chvíli, keď začne plesnivieť; – Aká je vaša mienka? – Čo uznávam ja, po tom je vás hovno, – spupne zasyčal chlap; Kde len prišiel k názoru, že človek musí pracovať, aby sa zapáčil Bohu. Motív smrti* a nesmrteľnosti je v reflexívnej vrstve textu posunutý pomocou svojského komentovania okridlenej frázy „byť či nebyť“ predstavujúcej v našom kultúrnom kontexte symbol vysokej témy: *Aká prázdna otázka – byť či nebyť, keď už raz sme. ... ak sa niekto nazdáva, že môže túto otázku rozhodnúť nožom, len dokazuje, aký je hlupák. Nič nerozhodol. Už dávno je všetko rozhodnuté. Som a nebudem.*

V novele *Britva* (1967) sa **motívy frustrácie z partnerských** (ale v podstate akýchkoľvek, aj pracovných) **vzt'ahov** rozpracúvajú v pásme dialógu i v pásme rozprávača, ktorý má dvojakú podobu. Raz je „neviditeľný“, raz sa zviditeľňuje ako priateľ hlavného hrdinu, ktorý otvorene komentuje epizódy zobrazujúce hrdinovu **socializačnú neprispôbitosť**. Téma „cnenia a neschopnosti žiť“ je zhmotnená v rade manželských hádok presvedčivých mierou bezútešnosti a banálnosti. Napätie spôsobuje fakt, že na prvý pohľad banálne príčiny (podráždenosť, žiarlivosť, neschopnosť empatie, pocit nedocenenia) vyvolávajú v hrdinovi pocit najhlbšieho zúfalstva a silného utrpenia. Hádka, ktorej príčinou bola nedostatočne prejavovaná úcta zo strany manželky, sa končí hrdinovou replikou: *Och bože, čo som si otca zabil, že musím znášať takéto utrpenie?* V jazykovo-štylistickej rovine novely sa často využíva **hyperbola**, napr. keď spomínaný rozprávač priateľ komentuje spôsob komunikácie hrdinu s jeho novou ženou: *Len raz sa mi podarilo počuť rozhovor novo-*

manželov. Určite sú k sebe neľútostní. Takmer neartikulujú, dorozumievajú sa zrejme posunkami, zdiveli a niet nádeje na poľudštenie. Ďalším prostriedkom je **paradox**: *Ráno nastupoval do služby. Tam skritizovali včerajší televízny program a začali pracovať. Čudovali sa sťažnostiam a pravopisu kverulantov. Čudovali sa, že... Čudovali sa, ako...* Vidíme, že konkretizácia neutrálneho a všeobecného významu slova „pracovať“ sa realizuje vymenúvaním všetkého, čomu sa úradníci v priebehu pracovného času verbálne čudovali. Autor často využíva efekt, ktorý poskytuje **ideologicky zaťažené spojenie** alebo slovo: *Daniel im [úradníkom] závidel. Opory štátu to vycitňovali.*

V románe **Rozum** (1982) je téma frustrácie zo spôsobu života rozvinutá do **sociálno-psychologickej analýzy**. Príbeh nie je bohatý na „vonkajšie“ udalosti a dej. Dielo je obrátené na to, ako hrdina prežíva svoju statickú situáciu. V štruktúre textu sa to prejavilo v prítomnosti silnej filozoficko-reflexívnej vrstvy. Tá je realizovaná v podobe hrdinového priameho komentovania jednotlivých dejových epizód z hľadiska ich „vyššieho zmyslu“ (na rozdiel od *Narcisa*, kde sa realizovala v podobe snových obrazov s nevyhnutnou dávkou absurdity). Druhý plán prózy *Rozum* v podobe „existenciálnej irónie“ (termín Pruškovej, op. cit., s. 43) sa vytvára pomocou jazykových prostriedkov v spomínanej filozoficko-meditatívnej vrstve. V bolestných prežívaniach hrdinu intelektuála sa podchvíľou objavuje výraz alebo veta, ktorá celú úvahu značne relativizuje a posúva do ironickej roviny: *Ja už ani neviem, či poznám osobne nejakého človeka, o ktorom by sa dalo povedať, že nie je dvojtvárný. ... Všetci mi dali za pravdu, nikto sa nepriznal, že je dvojtvárný, aby som mu mohol ako Kristus položiť ruky na hlavu a povedať: Chod', odpúšťajú sa ti hriechy. Ani mne také slová nepomôžu.* Nasleduje závažná úvaha o pôvodnom „ja“ a o „druhom človeku“, ktorý je „súhrnom životných noriem“. Úvaha sa končí odsekem ilustrujúcim banálny životný kontext týchto vysokých ideí: *S takýmito myšlienkami... kráčam po ulici a starám sa najmä o to, aby nejaký kamarát neskrížil moje plány a nezatiahol ma do krčmy.* V obidvoch úryvkoch sa neuronizuje obsah úvah, ale ich účelnosť. Toto napokon vynikne na pozadí poslednej hrdinovej úvahy, ktorá má absolútnu platnosť, pretože predstavuje obsahové dno diskurzu, ktoré sa už nedá relativizovať: *Tie dlhé noci bez slova! Čo vymyslím pre*

svoj ďalší život? Môj stav nie je ani skepsa, ani hnev, ani zúfalstvo. Je to priam smrť.

Filozoficko-meditatívna vrstva prevažuje aj v texte prózy **Krv** (1982), kde sa veľké sujetové tvarovanie vzhľadom na žáner ani nepredpokladá. Ide o štylizovaný „dennikový“ záznam istého časového úseku, ktorý J. Špaček (1992) nazval románom esejou. Takže zákonite nemôžeme hľadať expozíciu, gradáciu a pod., ale len reťaz drobných zápletiiek a blokov priamych alebo asociatívnych reflexií hrdinu gazdu. Rudolf Sloboda sa k problému témy a jej (podľa možnosti nepatetického) jazykového stvárnenia vyjadruje cez svojho hrdinu taktó: *Každý si gazdu získal tým, keď vedel vecne a bez ozdôb hovoriť o nejakej veci.* Typ rozprávačskej modality reflektuje zase poznámka z diela **Pamäti** (1996): *Som teraz v tom najlepšom veku, keď môj pesimizmus a kritickosť pôsobia na iných osviežujúcim dojmom.* Humor a irónia sú v prózach **Krv** a **Pamäti** všadeprítomné a len čiastočne ich možno identifikovať pomocou jazykovo-štylistických javov, ktoré V. Marčok (1998, s. 25) nazýva „prítomnosťou k sebe nepatriacich slov“ a „ironicko-hravým parodovaním jazykových stereotypov“. Prvý z menovaných typov jazykovej relativizácie môžeme ilustrovať na týchto vetách: ... *zišli sa u Čičanky a tam sa odohrali silne sexuálne udalosti* [Krv]. *Teraz, keď vidím, že nie som impotent, nastalo veľké nebezpečenstvo nevery* [Krv]. *Tým bude konečne skončené moje hľadanie transcendentna, ale aj umývanie riadu, umývanie chladničky, varenie...* [Pamäti]. Tento typ jazykovej irónie sa môže realizovať aj pomocou **hry s abstraktnejšími klasifikačnými triedami** použitými na pomenovanie konkrétnych osôb alebo vecí: ... *že syn nakoniec všetko vybaví, ale takúto bezstarostnosť kresťan-gazda nepropaguje* [Krv]. *Ateisti na ministerstve stavebníctva nezaháľali* [Pamäti]. *Jedného demokrata zo Slovinca zrazil bicykel idúci veľkou rýchlosťou zo Sandbergu* [Pamäti]. *Idem si kúpiť nejakú pravcovú tlač* [Pamäti].

Druhý typ jazykovej hry spomínanej V. Marčokom predstavuje napr. takéto fragmenty: *Vylúčil zo svojho srdca (aspoň sa o to pokúsil) súcit so slabými, neschopnými, ak zavádzali v napredovaní* [Krv]. ... *dvaja, traja baľkovia, pod nimi je redaktorský tím, ktorý baľkovsko-baľkovské idey šíri, a pod ním je masa ostatnej inteligencie* [Pamäti].

Na záver možno konštatovať, že relativizácia vysokej témy mala u Rudolfa Slobodu podobu existenciálnej irónie, prítomnej vďaka rozličným „jazykovým hrám“ v celom tkanive prózy (najmä v dielach *Rozum* a *Krv*). Rudolf Sloboda pri odpatetizovaní témy poetologickými postupmi nedosahuje to, že by sa ona stala menej vážnou, ale v tejto podobe je lepšie komunikateľnou v čase (spoločenskom aj literárnom), ktorý žijeme. Tento pokus o naznačenie druhého plánu slobodovskej prózy zakončíme slovami samého majstra gazdu: *Gazda robí síce všetko vážne, ale vždy tak, aby sa dala z toho vyťažiť trocha humoru.*

LITERATÚRA

MARČOK, Viliam: Od „realitnej“ obraznosti k „textovej“. *Literika*, roč. 3, 1998, č. 1, s. 21 – 26.

PRUŠKOVÁ, Zora: Keď si tak spomeniem na šesťdesiate roky... Bratislava: Proxy 1994.

SLOBODA, Rudolf: *Narcis*. 2. vyd. Bratislava: Litera 1995.

SLOBODA, Rudolf: *Britva*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1967.

SLOBODA, Rudolf: *Rozum*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1982.

SLOBODA, Rudolf: *Krv*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1991.

SLOBODA, Rudolf: *Pamäti*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1996.

ŠPAČEK, Jozef: Portrét staršieho umelca. *Romboid*, roč. 27, 1992, č. 1, s. 34 – 36.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

---

*Zástery a fertuchy ako súčasť kroja
(Nielen pri práci, ale aj na parádu)*

PATRÍCIA RÁ CZOVÁ

*Kúpev som jej fertušku,
nosila hu, litom lititom, na brušku.
(úryvok z piesne z obce Červeník v okrese Hlohovec)*

K súčasťiam folklóru na území Slovenska patrí nepochybne aj ľudový odev, dnes častejšie označovaný pomenovaním kroj. Kroj je v Krátkom slovníku slovenského jazyka charakterizovaný ako „oblečenie dedinských ľudí, ktorí sa zaoberali roľníctvom a pastierstvom, dnes obyčajne súčasť folklórnych vystúpení; dobové oblečenie niektorých spoločenských skupín“. Ľudový odev ako synonymné označenie kroja však zahŕňa širšie vymedzenie vrstiev obyvateľstva i vyšších spoločenských vrstiev, napríklad zemanov.

Ľudové odevy, ako aj súčiastky ľudových odevov sa vyznačujú svojou rôznorodosťou a špecifickými znakmi. Kroje v jednotlivých častiach územia našej krajiny sú charakteristické väčšími či menšími rozdielmi vo vzhľade, v použitom materiáli, v strihu, vo výzdobe a pod., čo pri ich výrobe záviselo najmä od prírodných, ekonomických a spoločenských faktorov.

Jednou zo základných súčastí ľudového odevu je zástera, ktorú používali najmä ženy, no v menšej miere tvorila časť kroja i u mužov. Vo všeobecnosti sa považuje za časť odevu používaného najmä pri práci na ochranu prednej časti tela. Okrem názvu zástera sú známe i nárečové ekvivalenty tohto výrazu. Na území západného Slovenska sa používajú rozličné pomenovania a ich zvukové varianty: *zást'era, zascera, fertucha, fertoch, fiertoch, fiertuk*,

---

Text vznikol v rámci riešenia projektu VEGA Slovník slovenských nárečí č. 2/0126/18. V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade zo zásadami využitými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I., 1994, s. 38 – 39).

zápona, v menšej miere *kuchinka* či *futa*. Od západu smerom na stredné Slovensko sa vyskytuje často aj *fertuška*, *fiertaška*, *fartušek*, *polovičná fertucha*, *fertucha na pás*, *zápona* či *šata* (v oblasti Krupiny). Pre východné územie Slovenska je typický *šurc/šorc*, *švorc*, *fartuch/fertuch*.

O tom, že zástery či fertuchy sa stali významnou súčasťou ľudového odevu, svedčia i doklady v podobe úryvkov piesní z kartotéky Slovníka slovenských nárečí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, napr. z Jura pri Bratislave (dnes Svätý Jur):

*Pane náš, pane náš,
chistaj nám oldomáš,
chistaj nám ho z láski,
pleli zme zálistki.
Kedz me jich napleli,
do záscer dávali,
do záscer dávali,
na chodník sipali.*

Podobný úryvok piesne ako v Červeníku sa zachoval aj v Papradne pri Považskej Bystrici:

*Kúpil som héj fertušku,
nosila hu, ľitom ľititom, na brušku.
Ešče ca ľen maľi v brušku,
už som ci dal na fertušku.
Čo to, dzievča, čo to máš,
čo fertuškú zakríváš.*

V okolí Cífera neďaleko Trnavy sa zachovala ľudová pieseň, v ktorej sa spomína praktické používanie zástery:

*Mala som ja ve fertuške čerešne.
Fšetki sa mi rosipali po ceste.
A gdože mi, šej, haj,
čerešnički pozberá,
ked ja nemám f tom Cíferi frajera.*

V jednotlivých regiónoch sa používanie i vzhľad záster z rozličných dôvodov líšil. Zástery neboli len bežnou súčasťou kroja počas všedného dňa alebo pri práci, dievčatá a ženy ich nosili vo sviatok, ale aj na špeciálne príležitosti, napríklad na svadby. Najkrajšie a najviac vyzdobené boli posledné

spomenuté, teda zástery ako súčiastky obradových krojov, ktorých základnou funkciou bolo odlišenie úlohy jednotlivcov.

Najbohatšie vyzdobené bývali svadobné zástery neviest, ktoré si ich uväzovali vo svadobný deň ako hornú vrstvu na sukne. O tom svedčia i nasledujúce doklady: *To uš pret kostelom bola zejdená celá dzedzina, uš čakali, že jaká bude tá nevesta, jako bude pristrogená, jakí bude mat fertoch, jakú bude mat jupku oblečenú, jakí bude mat venéc teda* (Kostolné, o. Myjava); *Neviesta si obleče čaškú sukňu, v zimie kožuch, rítčí fiertoch, mušelínové rukáfce, vienec, stuški, do tiua mirtu – rozmarín a tak idú z muzikú na sobáš* (Senica); *No a aš scete viedzet, jak je u nás neviesta pripravená, na huavie má stuški, to í mosá dvie hodzini robit, to í mosí robit druhá žena, rukáfca má, pieknú mašlu má, pieknú sukňu, biuí štikerajoví fiertoch, a to sa riče, že je ve stuškách* (Závod, o. Malacky).

Aj v Stupave sa nevesty parádili počas príprav na sobáš a vyzerali takto: *Ona, neviesta mieua krásní fiertoch, jako zásceru. A to šecko biuo štikované. Fšecker krásné, ze samích tích dzírek robené. Mašlu tajeto mieua, a ked išua na ten sobáš, mieua v ruce jablko piekné červené a f tém jablku mieua pichnutí rozmarín a ná konci teho rozmarínu taká uzulinká bilunká mašlička biua. A tag biua zrichtovaná.* V Dúbravke (časť Bratislavy) si obliekla nevesta *bilí váperoví fiertoch, naspodu štikovaní.* V Rači (časť Bratislavy) sa nevesta odlišovala tým, že si opásala na sukňu čiernu zásteru s čiernou čipkou na okrajoch.

Výnimočnosť a špeciálnosť tejto udalosti zohrávala svoju úlohu aj v neľahkých časoch, čo dokumentuje jedna z výpovedí zo Slovenského Grobu pri Modre: *Tedi bolo velice bídno, len mi zme na to držali, že kebi tušín za posledné penáže bol človek spravil, ale to mosela med nevesta, čo patrí. Ze zlatem rukáfce, tí fertochi podolkové, parti, šetko sme meli, nuš teda, abi bola čo najkrajší. Každá sa ukazovala, abi bola čo najkrajší.* V Modre nevesty nosili na „ťažkej sukni“ (sukňa vyrobená z kupovaného súkna, používaná najmä pri veľkých sviatkoch a svadbách) *podolkoví fiertoch* doplnený ručne upletenými a všitými čipkami.

Po obradových krojoch medzi ozdobnejšie a nákladnejšie patrili aj sviatočné kroje, ako aj zástery. Nosievali sa nielen počas sviatkov (Vianoce, fašiagy a pod.), významných spoločenských a cirkevných udalostí, ale aj v nedel' u do kostola.

Pre Vajnory (časť Bratislavy) bol typický široký *fertoch* nosený k súkennej sukni bielej alebo bledomodrej farby s farebnou výšivkou. V Devínskej Novej Vsi (časť Bratislavy) sa vo sviatočné dni a v nedeľu nosil *fertoch* bledomodrej farby s typickou výšivkou lístkov a koliesok uväzovaný vzadu na mašľu. Odlišenie sa od všedných dní štýlom obliekania počas sviatkov ukazuje aj nasledujúca výpoveď zo Stupavy: *Fašangi ked bili, tag bili tri dñi. F sobotu añi tak velice né, ale ñedzela, pondzeli, úterí. A to sme sa téš piekne vioblékali. Na Vánoce sme nešli ve vlñáčku lebo f kabáce do kosteua. Na Vánoce také bledomodré višivané záscerki sme si dali a enem v blúsce, mohua sa aj rostrást. No ale bili Vánoce! Potom uš ket došli fašangi, tadi bili tí tri dñi muziki, právda, to zas sme išli. Tedi sa chodziuo tri rázi za den do kosteua. A téš sme sa vioblékali, také váperové bilunké zás cere, tak sme bili vioblékané!*

Vo veľkej časti záhorskej oblasti je typická široká biela sviatočná zástera, šitá najmä z *váperu* (jemná a priesvitná tkanina) a zdobená bielou dierkovou výšivkou a zámikmi, ktorú ženy nosievali iba výnimočne.

Gbely (o. Senica) boli charakteristické zas širokou zásterou – *fiertochem*, ktorá zakrývala prednú časť sukne. Väčšinou vo sviatok nosievali ženy červenú kašmírovú sukňu s modrým glotovým *fiertochem* zdobeným drobným kvetovaným vyšívaním a v nedeľu si obliekali buď modrý, alebo *kotuoví fiertoch* (nazvaný podľa farby medeneho kotla). V Radošine pri Nitre sa nosievala kuchinka: *Napredek si dala kuchinku; nehovorila sa zástera, fertucha! Okolo pása mala stušku alebo traki.*

Nielen ženy, ale aj muži sa obliekali v závislosti od príležitosti a na sviatočné dni a nedele mali iný kroj, hoci ich odev, a teda ani zástery neboli také ozdobné ako u žien. Táto odlišnosť je zaznamenaná v úryvku textu z Plaveckého Petra pri Malackách: *Nuš tí chuapi nosili gace, ket to biuo uš také vibílené, aj do kosteua. Mieü biúü košelu a napredu mieü šnúrovačku z mašľu zašnúrované aj mieü záscerku opásanu svietuü a dobre vikročouaü hore kostealem veru. Sa to každému lúbiuo.*

Na sviatočných zásterách holičského kroja (o. Skalica) je typickým znakom výšivka, tzv. *šlice* – faldy, ktorých bolo sedem a bývali vyšité v pevnom farebnom poradí. Spodná časť zástery tohto kroja sa vyznačovala vyšívaným pásom bavlnkami rôznej farby a vyšivali sa aj rohy zástery. Viac prepracovaný a nákladný na zhotovenie bol kroj z Unína (o. Skalica), kto-

rého zásteru sa vyznačovala výšivkou s rastlinnými motívami a zvláštnosťou je, že sa priväzovala stužkami s dĺžkou až dva metre. Tieto štvorcové zástery si obliekali slobodné dievčatá, vydaté ženy nosili pozdĺžny *fiertoch*, ktorý býval skromnejšie vyšívajú. V Sebechleboch (o. Krupina) rozlišovali *šatu*, ktorá bola široká, a *fiertuchu* – úzku zásteru (na sviatky z bieleho plátna). Pre Parchovany pri Michalovciach bol typický *šurc* – zásteru šitú z pestrých látok (počas sviatkov širšia a skladaná). V Letanovciach (o. Spišská Nová Ves) si ženy obliekali *čarni fartuch na sveto*.

Ludové odevy nosené vo všedné, pracovné dni sa vyznačovali oproti prvému dvom spomentým najmä svojou jednoduchosťou. Buď sa šili kroje nenákladné, bez zložitých výšiviek a zdobení, alebo sa počas všedných dní nosievali staršie opotrebované odevy, predtým používané vo sviatočné dni. Zásteru, ktorá bola doplnkom rubáša a rukávov, sa šila z konopného alebo farbiarskeho plátna a zväčša sa nosila v bežné dni.

Vo Vysokej pri Bratislave svoj kroj so zásterou opísali takto: *Kroj biu veľice piekni, teda mi sme mieli. Dosci dúhé sukne bili na tem. Naspot, šak, sa dávali ti spodnički. Potom navrchu bili váperové sukne. A štikované záscere bili a rukáfca štikované a štikované biu šeko*. V Devínskej Novej Vsi si žena vo všedný deň obliekla *fiertuk*.

Na Záhorí v Perneku si ženy zvykli obliekať väčšinou tri až štyri sukne žehlené do *trúbelek*, na ktoré sa obliekal *fiertoch* bielej farby zväčša zdobený na bokoch čipkou. V Kútoch (o. Skalica) tiež *dzíščence nosívali fiertochi*. Smerom na sever na Myjave a v blízkom okolí si obliekali ženy *fertuchi* z domáceho konopného plátna väčšinou tmavomodrej farby. Tento typ zástery býval dlhší ako sukňa a širší tak, aby prekryval jej boky. Zdobené bývali len biele zástery, na ktoré sa prišivala paličkovaná alebo strojová čipka.

Vo vajnorskom kroji všedná a pracovná *fertucha* mala modrú (pre mladšie ženy asi do tridsať rokov) alebo čiernu farbu a bola zdobená zámikmi (prešitím zdvojenej tkaniny ručne alebo šijacím strojom, ktoré vytvára na líci plastickú pásovú výzdobu) a farebným vyšívaním alebo čipkami. *Záscera* sa nosila na vrchnej sukni na rozdiel od *fertuchy*, širokej zástery, ktorá sa uväzovala na súkennú sukňu. Na uväzovanie slúžili stuhy, ktoré sa používali ako *tráčki na fiertochoch a záscerách*, ale aj ako mašle na rukávcoch a košeliach.

Zvyčajne tmavomodrá alebo čierna farba bývala typická aj pre *zásceru* či *fertuchu* v Cíferi (o. Trnava). Jej kraje zdobili farebné vlnené strapce.

Zástery boli naberané a skladané, po bokoch zdobené dekoratívnym stehom a na okrajoch ručne paličkovanou čipkou. Nebolo však výnimkou ani našivanie kupovaných čipiek či strapčekov, teda jednoduchší spôsob zdobenia.

Vo Veľkých Ripňanoch pri Nitre dopĺňala odev vo všedný deň *kuchinka*: *Ženi mali rubáče s konopného plátna a navrchu mala sukňu a kuchinku a to volali aj zást'era. Na hlave mala ručník. Žena mala čepec. Dievčence mali vrkoče. Mali rukáuce, jupki a lajblíki*. Pre Čierny Balog (o. Brezno) bola typická *šata* – tmavá zástera naberaná v páse. Dievčatá a mladé ženy v Ábelovej (o. Lučenec) si na sviatok zvykli obliekať *polku*, bielu úzku zásteru s farebným vyšivanim, naspodku zakončenú strapcami. V Brezine pri Trebišove si ženy *na kabati bral'i fartuch* (tam však *kabati* nie sú kabáty, ale sukne).

Zástera používaná na bežný deň v niektorých regiónoch však mohla mať viaceré varianty. Príkladom je Senica (no patria sem aj obce východne od nej), kde rozlišovali *fiertoch* a *zásceru*: *Fiertoch je širokí, záscera je úská. Aj látka je inačí, fiertoch je s fajnofší látki*. Aj v Rači používali dva druhy záster – *zásceru*, ktorá bola užšia, a *fiertochu*, o čosi širšiu, siahajúcu až na boky a rovnako dlhú ako sukňa. Rozdielnosť týchto kusov odevu spočívala aj v spôsobe ich nosenia: *Napretku máme záscere a nazatku máme fiertoch*. Zadná zástera – *fiertoch* – a predná zástera plnili funkciu sukne a šili sa väčšinou z modrého a čierneho bavlneného plátna. Predná *záscera* na všedné dni bola úzka a šila sa najmä z bavlnených a farbiarskych pláten, v tejto oblasti najmä v modrej farbe, často takmer bez výzdoby. Rozdielnosť zástery a fiertochy v závislosti od ich šírky vnímali aj v Skalici: *Šak ftedi modré zást'ere – fčil sa nosá fiertochi, uš je to rás tak široké*.

Zástery spolu s plátennými gaťami používali vo všedných dňoch aj muži. Išlo zväčša o pracovné zástery, ktorých hlavnou úlohou bolo ochrániť prednú časť tela pri práci, ako aj zakrývať rázporok na gatiach. Bývali zhotovené z konopného alebo bavlneného plátna, zväčša modrej alebo prírodnej farby (najmä v záhorskej oblasti), čo ukazuje aj text zo Závodu pri Malackách: *Muži nosili gaťe, konopné gaťe, pret tima konopníma gaťama modrú zásceru*.

Ženy používali zástery pri bežných denných a pracovných činnostiach: *Opásala si kuchinku a dala sa do roboti* (Topoľčany); *Pri práňi mám na sebe najračej túto futu* (Chocholná, o. Trenčín); *Šípke zme oberale do šate*

(Čelovec, o. Modrý Kameň). Zásterka bola dobrým pomocníkom i v kuchyni pri varení či jedení: *Stará mama si opásala fertuchu* (Prievidza); *Daj si fertušku, aby ťa neobkidalo to dieťa* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín). Neraz v zásterách ženy niečo prenášali: *Potom jag zme išli domú, každej pagáčki a koláče visipali do zásceri a jak to kerá nésla, tak po cesce aj tracila a chlapi to zbírali* (Jur pri Bratislave, o. Bratislava); *Doňesla v záponke štíri opekance* (Terchová, o. Žilina); *Doňesla ve fertuški buobu* (Kociha, o. Rimavská Sobota).

Nuž, zásterka v ľudovom odevu naozaj tvorila jeden z jeho hlavných komponentov na celom území Slovenska. S použitím etnologicke zameranej literatúry sme sa tu však orientovali najmä na oblasť západného Slovenska. Zástery vo svojich rozličných podobách a vyhotoveniach, materiálom, spôsobom a technikou ich zhotovovania a rôznymi detailmi ozdobovania nielen vo všedných dňoch, ale aj pri výnimočných príležitostiach vyjadrovali a dodnes, hoci už len v malej miere, vyjadrujú krajoú príslušnosť obyvateľov tej-ktorej obce.

LITERATÚRA

Archív nárečových textov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

BENKA, Martin, BENŽA Mojmir: Odev nášho ľudu. Martin: Osveta 1983. 136 s.

BENŽA, Mojmir: Tradičný odev Záhoria. Skalica: Záhorské múzeum v Skalici 2017. 156 s.

BERNADIČ, Ladislav: Cifer. Bratislava: Obzor 1991. 352 s.

ČÁRSKY, Miroslav: Z kytice ľudových krojov. Dostupné na <http://www.gbely.sk/alias/history/kroje.pdf>.

DUGÁČEK, Michal – GÁLIK, Ján: Myjava. Bratislava: Obzor 1985. 496 s.

Kartotéka Slovníka slovenských nárečí Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

NOSÁĽOVÁ, Viera – PALÍČKOVÁ, Jarmila: Naše kroje. Bratislava: Mladé letá 1988. 289 s.

NOSÁĽOVÁ, Viera: Slovenský ľudový odev. Martin: Osveta 1983. 220 s.

PODOLÁK, Ján: Rača. Bratislava: Obzor 1989. 292 s.

PODOLÁK, Ján: Vajnory. Bratislava: Obzor 1978. 424 s.

POKORNÝ, Viliam: Devínska Nová Ves. Vlastivedná monografia. Bratislava: MÚ Devínska Nová Ves 1995. 293 s.

ROZLIČNOSTI

Krnačky alebo krňačky

Na naše kolegyne z jazykovej poradne sa už niekoľkokrát obrátili používatelia jazyka s otázkou, či možno v spisovnom prejave označiť jednoduché (obyčajne doma vyrobené) drevené sane istej špecifickej konštrukcie slovom *krnačky/krňačky*, resp. ak áno, ktorá z uvedených podôb je správna. Spúšťačom tohto záujmu je rastúci počet pretekov daných „vozidiel“, ktoré na prilákanie turistov i pobavenie domácich už niekoľko zím organizujú viaceré slovenské obce a mestá (porov. napr. informácie na webovej stránke www.krne.sk).

Našou prvou zastávkou na ceste k vyriešeniu tohto problému boli, samozrejme, relevantné slovníky spisovnej slovenčiny, z ktorých ako jediný zachytáva slovo *krnačky* Slovník slovenského jazyka (príslušný zväzok z r. 1959) – a aj to s atribútom *nár.*, čiže ako slovo nárečové, teda nespisovné. Trochu inú podobu – *krňáky* – vzali na milosť autori Synonymického slovníka slovenčiny, no tiež len na dokreslenie bohatstva nášho národného jazyka v závere synonymického radu *zvlače, vlače, vlačuhy, zvlačuhy* – ako nárečové slovo bez odkazového hesla. Od Krátkeho slovníka slovenského jazyka, ktorý sa z princípu nemôže zaoberať slovami z periférie slovnej zásoby, sa začlenenie slov *krnačky/krňačky* hádam ani neočakáva, veď pre svoju (v minulosti) nízku frekvenciu prepadli aj cez sito Slovníka súčasného slovenského jazyka (príslušného zväzku z r. 2011). Zo starších slovníkárov slovo *krnačky* zaznamenali napríklad Karol a Miloslav Káľalovci (1923 a 1924, prihniezdovali ho k slovu *krňáč* „křivé, sukovité dřevo, pařez, haluz“).

Historický slovník slovenského jazyka (príslušný zväzok z r. 1992) však tieto ani podobné slová neobsahuje, čo nás pri precíznosti jeho vedeckého redaktora oprávňuje predpokladať, že sa v dostupných historických textoch jednoducho nevyskytovali. V Slovníku slovenských nárečí (v príslušnom

---

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0126/18 Slovník slovenských nárečí.

zväzku z r. 1994) sa uvádza zaujímavovo riešené variantné heslo *krnačky i krnaky* ž. *pomn.* a podľa dokladov sa tieto slová lokalizujú ako stredoslovenské. Okrem nich slovník v nárečiach zachytáva aj slová *krne i krny* ž. *pomn.* a *krnohy* ž. *pomn.*, a to tiež na strednom Slovensku, pričom v iných oblastiach potvrdzuje v podobných významoch ďalšie lexémy, napríklad *burky* „sane domácej výroby“, *kl'ačky* „menšie ručné sánky“, *kopanice* „sane na vozenie menšieho nákladu“, *kozičky* „sánky na drevo“, *kurtáky, kurtáne, kurty* „masívne krátke sane“, *kurtičky* „kratšie a širšie sane na vyvážanie hnoja“, *posedničky* „menšie sánky pre deti“. Z pripravovaného konceptu spomeňme aspoň *pôsovnice* „ručné sane na zväžanie dreva“ či *štelbachy* „ručné uhliarske sane“. Pre úplnosť obrazu uveďme, že „ľudový názov“ *krne* nájdeme aj v rámci hesla *sane* v 2. zväzku Encyklopédie ľudovej kultúry (s. 139).

Treba dodať, že dávnejšie (v r. 1973) v Kultúre slova terminológiu rôznych druhov saní a ich častí na základe bohatého nárečového materiálu podrobne rozobral K. Palkovič, ktorý na označenie „krátkych jednooplenových saní, na ktoré sa môžu zavesiť zvlače“ navrhoval prijať do slovnej zásoby termín *krny*. Žiaľ, zdá sa, že jeho snaha sa nestretla s výraznejším ohlasom. Slovmi *krny, krnačky* a *krnohy* sa tu v kratšom článku zaoberala aj E. Bajzíkova, u ktorej nachádzame aj niekoľko podnetných odkazov na ďalšie texty venujúce sa tomuto problému.

Napriek všeobecne rozšírenému názoru u laickej verejnosti, že čo nie je v slovníkoch, nie je spisovné (a všetko, čo v slovníkoch je, je aj spisovné), táto problematika nie je vôbec taká jednoduchá a vydala by dost' materiálu aj na väčšiu monografiu. V tejto súvislosti sa jazykovedci bežne stretávajú s požiadavkami typu „mali by ste do spisovnej slovnej zásoby začleniť slovo x“, resp. „mali by ste zo spisovnej slovnej zásoby vyhodit' slovo y“. Na tomto mieste sa problému môžeme len letmo dotknúť niekoľkými konštatovaniami. Po prvé – každé slovníkové dielo má v koncepcii svoje vlastné zásady (ne)začleňovania lexém (do slovníka, nie „do slovenčiny“), ktoré reflektujú jeho účel – preto sa do nich bežne nedostávajú slová s veľmi nízkou frekvenciou výskytu, a to bez ohľadu na to, či by sme ich podľa iných kritérií posúdili ako spisovné alebo nespisovné. A po druhé – hoci spisovná slovenčina z nárečí neprevzala automaticky všetky lexémy, tento proces (hoci v súčasnosti už veľmi utlmený) stále nemožno považovať za defini-

tívne uzavretý a popri tom, ako bežne hľadá a nachádza inšpirácie v lexike cudzích jazykov, nič jej nebráni „začrieť do studnice našej ľudovej reči“.

Lexika jazyka totiž najbezprostrednejšie reaguje na potreby jeho používateľov, hoci z pohľadu prenosu akejkoľvek zmeny v jazyku na osi úzus – norma – kodifikácia aj tu nevyhnutne dochádza k istým oneskoreniam. Pritom pri posudzovaní a prehodnocovaní jednotlivých „adeptov“ jedným z najdôležitejších hľadísk je práve frekvencia, lebo tá ilustruje skutočnú mieru ich opodstatnenosti, potreby v konkrétnych komunikačných situáciách.

Samotná reália, ktorú niektorí používatelia označujú slovom *krnačky/krňačky*, teda istý špecifický druh saní jednoduchej konštrukcie (ťahaných ručne, určených na prevážanie dreva a podobného nákladu, obyčajne vyrobených doma), bola síce v minulosti rozšírená po väčšine územia Slovenska, no nemala jednotné pomenovanie. K tomu sa pripojila skutočnosť, že dlhší čas bola na ústupe, takže potreba nazvať ju v spisovnom jazyku – kulantne povedané – nebola výrazná. K jej „oživotvorení“ došlo vlastne až v posledných rokoch, a to hlavne v súvislosti so spomínanou zimnou kratochvíľou.

Keďže teda v určitých kruhoch používateľov a v určitých kontextoch zjavne existuje potreba ekonomicky (nie opisným spôsobom) označovať tento druh saní, len ťažko možno proti používaniu takého slova protestovať, najmä ak ide o hovorový alebo publicistický prejav. V prípade, že by ho niekto chcel použiť v odbornom či nebodaj vo vedeckom texte, zrejme by v tejto fáze nebola na škodu istá opatrnosť pri narábaní s daným slovom vyjadrená graficky napríklad iným typom písma (kurzívou).

Druhú časť otázky položenej v úvode už tak jednoznačne zodpovedať nemožno. V korpuse textov *Omnia Slovaca III Maior* sme (v júni 2018) našli približne 180 výskytov slov *krnačky* a *krnačkový* a ich tvarov oproti takmer 660 výskytom slov *krňačky*, *krňačkový* a *krňačkár* (sic!).

Koreň týchto slov je pravdepodobne zhodný s koreňom prídavného mena *krný < psl. *кѣрънь(ь), ktoré sa v slovenčine nezachovalo a už v praslovančine malo pomerne široko rozvetvený význam od „odrezaný, orezaný“ cez „polámaný“ až po „zmrzačený, znetvorený“, a teda popritom aj „vykrivený, krivý“ (porov. napr. heslá *кѣрънь(ь), *кѣрънати, *кѣрънаць v Etymologickom slovníku slovanských jazykov). Prípony *-áč* a *-ák* (> *-ačka*, resp. pomn. *-ačky*)

zo systémového hľadiska nemajú dôvod zmäkčovať predchádzajúcu spoluhlásku, ak je tvrdá (porov. napr. *zelenáč*, *údenáč*; *pletenáč*, *vrchnák*; v ženskom rode – verte či nie – *korytnačka* alebo nárečové *žitnačka*). Pravda je, že variantná prípona *-iak* má v niektorých slangových a subštandardných slovách podobu „zmäkčujúceho *-ák*“ (porov. napr. *bombard'ák*, *sympat'ák*), to sú však slová novšie a z hľadiska spisovnej slovenčiny nesystémové, ergo v kontexte našej otázky irelevantné. Z toho by vychádzalo, že vhodnejším variantom by malo byť slovo *krnačky* (ž. pomn.), prípadne aj *krnáky* (m. pomn.).

No vzhľadom na to, že v našich nárečiach podľa materiálov archívu dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV okrem podôb *krnački*, *krnačke*, *krnáčke* (Detva, Laskomerské, Dolný Tisovník), *grnački*, *grnačke* (Podsitiňanska, Devičie), *krnaki* (Tekovská Breznica, Závadka nad Hronom), *krni*, *krne* (Poniky, Horný Tisovník) a pod. nachádzame aj „mäkké“ *krňački* (Slovenská Ľupča) a *krňe*, *grňe* (Staré Hory, Dolná Lehota, Hliník nad Hronom, Ľuboreč...) a slovotvorná motivácia – ako sme už naznačili – je synchronne úplne zastretá, asi by nebolo celkom spravodlivé vylúčiť podobu *krňačky* (ž. pomn.), prípadne *krne* (ž. pomn.).

Záver našej sondy preto ostáva ambivalentný: zo systémového hľadiska viac argumentov podporuje podobu *krnačky*, no momentálne sa zdá životaschopnejšia podoba *krňačky*. Preto v spisovnom prejave možno (pri zachovaní určitej štylistickej obozretnosti) používať oba varianty s tým, že až pri vyššej frekvencii výskytov daných slov, ako aj ich odvodenín bude možné zodpovedne posúdiť, ktoré z nich sa stane dominantnejším.

Martin Chochol

LITERATÚRA

BAJZÍKOVÁ, Eugénia: O saniach, krnohách a vlačuhách. In: Kultúra slova, 1980, roč. 14, č. 9, s. 319.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 2. Red. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava: Veda 1995. 448 s. ISBN 80-224-0235-4.

Etimologičeskij slovar slavianskich jazykov. Praslavianskij leksičeskij fond. Vypusk 13 (*kroměžigrь – *kyžiti). Ved. red. O. N. Trubačov. Moskva: Nauka 1987. 286 s.

KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český diferenciálny.) Banská Bystrica: Slovenská Grafia 1923. 1012 + 104 s.

KÁLAL, Miroslav: Slovenský slovník z literatúry aj nárečí. (Slovensko-český slovník a český ukazovateľ.) S praktickou mluvniceou československou. Banská Bystrica: Slovenská Grafia 1924. 1012 + 104 s.

PALKOVIČ, Konštantín: Názvoslovie saní a ich častí. In: Kultúra slova, 1973, roč. 7, č. 5, s. 158 – 164.

Slovník slovenského jazyka I. A – K. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 832 s.

Slovník slovenských nárečí I. A – K. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s. ISBN 80-224-0183-8.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 3., nezm. vyd. Bratislava: Veda 2004. 998 s. ISBN 80-224-0801-8.

Priezviská Bondra a Handzuš

Jeden z našich vynikajúcich hokejistov, čerstvý päťdesiatnik Peter Bondra sa narodil v meste Luck na Ukrajine roku 1968. Jeho otec pochádzal z Jakubian v okrese Stará Ľubovňa, roku 1947 sa rodina vystaňovala do Sovietskeho zväzu a roku 1971 sa otec so svojou rodinou vrátil a usadil v Poprade. V Jakubianoch aj v súčasnosti žije asi desať rodín Bondrovcov.

Priezvisko *Bondra* vzniklo z domáckej, hypokoristickej formy mena *Ondrej* (podobne ako *Ondra*). Tak vznikli aj poľské priezviská *Andra*, *Ondra*, *Hondra*, *Jendra/Jędra*, české *Vondra*. Vznik priezviska so začiatočnou hláskou *b* pravdepodobne súvisí s pôvodne maďarskou domáckou formou mena *András* (čítaj: Andráš) v podobe *Bandi*. Všimnime si, že v maďarčine sa takto (so začiatočnou hláskou *p*) utvorili aj domáce podoby *Pista* [pišta], *Pityu* [piťu] od mena *Štefan*, po maďarsky *István* [ištván]. Domáce podoby *Bandi* a *Pityu* sa používajú aj vo východoslovenských nárečiach. Azda preto aj ďalšie priezviská utvorené z hypokoristických podôb mena *Andrej*, vyskytujúce sa takisto najmä na slovenskom východe, napr. *Ander*, *Andor*, *André/Andre*, majú aj podoby so spoluhláskou *b* na začiatku, napr. *Bandrej*, *Bandre*, *Bander*, *Bandor*, *Bandura*, *Bandy/Bandi* a pod.

Priezvisko *Bondra* je doložené takmer výlučne na východnom Slovensku, z asi 80 rodín sa v okolí Starej Ľubovne nachádzajú celé tri štvrtiny. Viac ako 70 rodín má priezvisko *Ondra*, väčšinou na západnom Slovensku takmer 90 rodín priezvisko *Vondra*. Aj priezviská *Andrej*, *Ondrej* a *Jendrej* nachádzame takmer výlučne na východnom Slovensku (s menom *Ondrej* iste súvisí

aj priezvisko *Vongrej*). Na východnom Slovensku žije aj viac ako 300 rodín s priezviskom *Bandi/Bandy*.

Ďalší skvelý slovenský hokejista Michal Handzuš sa narodil v Banskej Bystrici roku 1977, hoci priezvisko prezrádza východoslovenský pôvod jeho rodiny z otcovej strany.

Priezvisko *Handzuš* pochádza z domáckej východoslovenskej podoby krstného mena *Ján*. Na územiach a v mestách s výraznejšou nemeckou kolonizáciou sa v zmiešanom slovensko-nemeckom, ale i v slovenskom jazykovom prostredí používali aj nemecké hypokoristické formy mien, z krstného mena *Johannes* to boli najmä podoby *Hans* a *Hansl*, ktoré sa do slovenčiny adaptovali ako *Hanzo*, *Hanzko* (na strednom Slovensku), *Handzuš* (na východnom Slovensku). Možno tu pripomenúť aj starú štiavnickú banícku pesničku *Stávaj, Hanzo, hore, na banu klopajú, ak neskoro staneš, fárat ti nedajú*. Z pôvodne nemeckých foriem sa v slovenskom jazykovom prostredí utvorili desiatky priezvisk, spomenieme tu aspoň niektoré. Priezvisko *Handzuš* sa vyskytuje takmer výlučne na východnom Slovensku, používa ho viac ako 120 rodín, z nich skoro polovica v okolí Popradu (vo Vyšnej Šuňave 20), variantné priezvisko *Hanzuš* má 14 rodín. Z ďalších spomeňme *Hanzo/Handzo* (33/15), *Hansko* (42), *Hancko/Hanczko* (139/18), *Hanza/Handza* (28/11), *Hanzák/Handžák* (2/27), *Hanzok/Handzok* (8/10). Z nemeckého mena *Hans* je aj česká domácka podoba mena *Ján Honza* a z nej utvorené priezviská. Na slovenskom území sú priezviská *Honz* (29) *Honza* (59), *Honzík* (6), *Honzek* (3) a *Honzák* (3), takmer všetky na západnom Slovensku. Z deminutívnej nemeckej formy *Hansel* sa utvorili viaceré ďalšie súčasné slovenské priezviská, napr. *Hanzel/Hanzel'* (613/53), *Handzel* (8), *Hanzelík* (19), *Hanzl* (26), *Hanzlík* (274), *Handzlik* (2), *Hanzal* (22), *Hanzalík* (104) a i. Napokon nemecká forma mena *Hans* bola východiskom aj pri vzniku slovenských priezvisk *Hanes* (388), *Hanus* (590), *Hanuska* (359), *Hanúsek/Hanusek* (101/46), *Hanuš* (59), *Hanuška* (51), *Haniš* (70), ale aj *Hanula/Hanuľa* (205/20), *Hanulík* (129), *Hanuliak* (527) a mnohých ďalších.

Milan Majtán†

Priezvisko *Murgaš*

Vynálezca bezdrôtovej telegrafie, katolícky kňaz aj maliar Jozef Murgaš (1864 – 1921) sa narodil v Jabríkovej, ktorá je v súčasnosti časťou obce Tajov v okrese Banská Bystrica. Aj dnes žije v obci niekoľko rodín s týmto priezviskom.

Priezvisko *Murgaš* malo podľa centrálnej evidencie obyvateľstva koncom 20. storočia na Slovensku 445 mužov (*Murgáš* 3), z toho celá tretina bola v Banskej Bystrici a v jej blízkom okolí, pôvodom blízke priezvisko *Murgoš* má 72 obyvateľov, z toho dve tretiny v Liptove, *Murgáč* 89, z nich viac ako polovica žije v Sobranciach (*Murgáč* 43), *Murgoň* (2). Priezvisko *Murga* (74) sa vyskytuje na východnom Slovensku, najmä v oblasti Zemplína v okolí Humenného a Michaloviec a v okolí Košíc. Priezviská so slovným základom *murg-* sa vyskytujú aj v Česku (*Murgaš*, *Murgoš*, *Murgáč*, *Murgáč*, *Murga*) a Poľsku (*Murgas*, *Murgan*, *Murgala*, *Murga*).

V Káľalovom Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí (1923) sa so slovným základom *murg-* uvádzajú len slovesá *murgat'* a *murgovat'* v hesle *mrkat'* (očami), čo sa dá chápať aj ako „striedať svetlo a tmu“, prídavné meno *murgastý* sa vysvetľuje ako „tigrovitej farby“. Slovník slovenských nárečí (2006) vykladá heslá *murga* ako „ovca s čiernym sfarbením okolo pysku“ a *murgavý* i *murigavý* ako „viacfarebný, strakavý“, ktoré sa dopĺňajú dokladmi *murgavé šaty* a *murigavá kočka*, čo približuje tieto doklady k ukrajinčine, rovnako by však mohli ilustrovať aj významy „tmavý, počerný“. V etymologickom slovníku českého a slovenského jazyka (1957) sa pomenovania ovce sfarbenej čiernymi pruhmi *murgaňa* a *murgaša* uvádzajú ako slová karpatskej pastierskej kultúry, dokladajú sa len z moravského Valašska a spájajú s ukr. *murgyj*, *murygyj* „ryšavý, tmavosivý“, *murga* „čierny vôľ“, bulh. *murga*, *murgav* „počerný, tmavý, hnedastý“, srb., chorv. *murgast* „olivovej farby“, rum. *murg* „hnedý“, alb. *murk*, *murgu* „tmavý, čierny, sivý“. Utvoriť samčie, teda „mužské“ ekvivalenty pomenovaní oviec *murgaš*, *murgoš*, *murgáč* či *murgoň* nie je zložité, vyskytovali sa iste aj v slovenskom prostredí ako slová súvisiace s pastierskou valašskou kolonizáciou. Poľština pozná slovo *murga* ako pomenovanie vola s tmavou srstou na hlave a na krku a v prenesenom význame neohrabaného, neokrôchaného človeka, hlupáka. V historicko-etymologickom slovníku poľských priezvisk

sa v hesle *murga* východiskové slovo uvádza len s preneseným významom a s viacerými priezviskami. Priezviská so slovným základom *murg-* teda iste vznikli v karpatskej oblasti zasiahnutej pastierskou valašskou kolonizáciou ako prezývkové mená utvorené podľa charakteristickej vlastnosti pomenovaného, mohli pôvodne pomenúvať počerného človeka tmavšej pleti, s čiernymi vlasmi, fúzmi a pod.

Milan Majtán†

Čo je glaciálna archeológia?

V súvislosti s globálnym otepľovaním sa topia ľadovce po celej planéte čoraz rýchlejšie. Skutočnosť, ktorá robí ekológom a biológom vrásky, naopak, nahráva inému vednému odboru – archeológii. S ubúdaním ľadu sa dostávajú na svetlo sveta dlho pochované artefakty vrátane mumifikovaných tiel. Čoraz viac predmetov a ostatkov vyslobodených z ľadu založilo nový odbor archeológie, takzvanú *glaciálnu archeológiu*. Prídavné meno *glaciálny* pochádza z latinčiny, je utvorené z podstatného mena *glaciál* vo význame „ľadová doba“ a znamená „utvorený ľadovcami, ľadovcový“ aj „vzťahujúci sa na ľadovú dobu, čiže na glaciál“. Do glaciálnej archeológie teda patria všetky nálezy objavené v ľadovcoch alebo v permafroste (trvalo zamrznutej pôde). Predmetom štúdia novovzniknutého odboru sú tak paleolitické, ako aj relatívne novodobé nálezy.

Glaciálna archeológia je veľmi mladý vedný odbor. Jej korene siahajú iba na začiatok 90. rokov 20. storočia a sú spojené s najznámejším „ľadovým pokladom“, ktorým je neolitický muž Ötzi nájdený v alpskom ľadovci na hranici Rakúska a Talianska v r. 1991.

Úbytok ľadovcov sprístupnil aj také miesta, do ktorých sa expedície predtým nedostali. Napríklad v roku 2016 sa vedcom s použitím sonarov a snímačej technológie podarilo nájsť tri kusy vrakov, ktoré s najväčšou pravdepodobnosťou patria dvom plavidlám potopeným asi pred 150 rokmi. Okrem pozostatkov katastrofy z roku 1871 (potopilo sa 33 veľrybárskych lodí) tak možno vedci na dne Severného ľadového oceána objavia ešte mnoho ďalších vzácnych nálezov v rámci nového vedného odboru – *glaciálnej archeológie*.

Jozef Genzor

SPRÁVY A POSUDKY

---

110. výročie narodenia Jozefa Orlovského

V jesenných septembrových dňoch si pripomíname 110. výročie narodenia slovenského jazykovedca Jozefa Orlovského, ktorý sa venoval výskumu spisovného jazyka, hlavne však výskumu slovenských nárečí, najmä gemerských.

Jozef Orlovský (do roku 1941 sa volal Szabó) sa narodil 20. septembra 1908 v americkom Clevelande, kam sa jeho rodičia vysťahovali za prácou. Po tragickej smrti oboch rodičov sa ako dvaapoločný spolu so šesťročnou sestrou dostal späť na Slovensko do Revúcej, kde sa ho ujali starí rodičia. Po absolvovaní základnej školy, ktorú navštevoval v Revúcej a v Starej Lesnej, proti vôli starého otca odišiel na reálne gymnázium do Revúcej (1922 – 1926). Tu sa prebudil jeho záujem o hlbšie poznávanie slovenského jazyka. V gymnaziálnom štúdiu pokračoval v Rimavskej Sobote a v Rožňave, kde v roku 1930 zmaturoval.

Po maturite študoval slovanskú a klasickú filológiu na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Už ako študent sa zapojil do nárečového výskumu vedeného profesorom Václavom Vážnym. Centrom jeho záujmu sa stali gemerské nárečia, najmä nárečia stredného Gemera.

V roku 1935 zložil štátnu záverečnú skúšku a začal učiť na gymnáziu v Rožňave, neskôr v Tisovci, Michalovciach, Piešťanoch a v Bratislave. V roku 1941 zložil rigoróznú skúšku v odboroch slavistika a ugrofinistika.

V rokoch 1942 – 1943 pracoval ako asistent v Slovanskom seminári Filozofickej fakulty UK u profesorov Jána Stanislava a Ľudovíta Nováka a v roku 1943 sa stal prvým riaditeľom Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení. Po sporoch v Jazykovednom ústave z tejto vedeckej inštitúcie odišiel a od roku 1947 pracoval v knižničných službách. Stal sa riaditeľom Mestskej knižnice v Bratislave (1947 – 1952), riaditeľom Krajskej ľudovej knižnice v Bratislave (1952 – 1961), pracovníkom

Ústrednej knižnice SAV (1961 – 1964), Slovenskej lekárskej knižnice, odkiaľ v roku 1970 odišiel do dôchodku. Hoci Jozef Orlovský od roku 1947 nepracoval v žiadnej jazykovednej inštitúcii, jazykovede sa venoval aj naďalej najmä ako dialektológ a svoje lingvistické práce publikoval aj po odchode do dôchodku.

Jozef Orlovský už počas vysokoškolských štúdií pod skratkou *sjo* publikoval drobné príspevky v Slovenskej reči v rubrike Rozličnosti, v ktorých sa kriticky vyjadroval k nespisovným výrazom objavujúcim sa najmä vo vtedajšej dennej tlači (napr. *Oznamovať – sdeľovať*, *Dočasný – zatýmny*, *Ujsť – uprchnúť*, *Strašne – desne*, *Pochovaný – pohrobený*, *Hmlistý – mlhavý*, *Maškrtá – pomlska*, *Pretrieť – preškrtnúť*, *Kerovať – karovať – kãrovať*). Štúdie, články a knižné publikácie týkajúce sa gramatickej a pravopisnej problematiky však začal uverejňovať až po skončení druhej svetovej vojny. Bol stúpencom návrhu významného slovenského jazykovedca Ľudovíta Nováka na reformu slovenského pravopisu (*Zreformujme slovenský pravopis*, Nové slovo, 1945) a sám sa venoval praktickým jazykovým otázkam (napr. *K problematike rozdeľovania slov v slovenčine* v Slovenskej reči v r. 1946). Vo svojich štúdiách sa zaoberal aj niektorými kapitolami gramatiky slovenského jazyka (napr. *Množný genitív vzoru ryba*, *Predminulý čas v slovenčine*). Takéto štúdie boli prípravou na vypracovanie tvaroslovných kapitol do systematickej gramatiky.

Gramatiku jazyka slovenského (1946) napísal spolu s jazykovedcom L. Aranyom. Obsahuje kapitoly o všeobecnej jazykovede, fonológii, morfológii, pravopise i prehľad o dejinách slovenčiny¹. V povojnových rokoch táto publikácia slúžila aj ako učebnica pre stredné školy. V opise systému spisovnej slovenčiny však v nej chýbajú kapitoly o syntaxi, ktorú Jozef Orlovský spracoval sám osobitne v publikácii *Slovenská syntax* (1959, 1965, 1971), uvedomujúc si, že slovenská skladba bola v minulosti jednou z najzanedbávanějších oblastí slovenskej jazykovedy.

Jozef Orlovský sa venoval aj štúdiu súvislých zápisov z rokov 1566 – 1710 v Jelšavskej mestskej knihe, ktoré v spoluautorstve s Darinou Lehotskou spracoval v publikácii *Najstaršia jelšavská mestská kniha* (1976),

---

¹ E. Jóna v príspevku *Životné jubileum Jozefa Orlovského* (Slovenská reč, roč. 53, 1988, s. 362) uvádza, že autorom kapitol o dejinách slovenského jazyka bol E. Novák, svoje meno však v publikácii neuvedol.

významnej pre historickú slovakistiku. V kapitole *Jazyková stránka jelšavských mestských zápisov* komplexne opisuje pravopis, hláskoslovie, slovnú zásobu i morfológiu jazyka gemerských Slovákov 16. – 18. storočia.

Nárečovému výskumu sa Jozef Orlovský začal venovať už počas vysokoškolského štúdia pod vedením prof. Václava Vážneho. S jeho pomocou vznikla štúdia *Kobeliarovské nárečie* (1937). V Slovenskej reči v r. 1941 uverejnil aj krátky slovníček *Nárečové slová z Kobeliarova*. Študoval nárečia Muránskej doliny i juhozápadného Gemera, porovnával nárečia Muránskej a Ratkovskej doliny, zbieral a spracúval nárečový materiál nielen z Gemera, ale aj z iných areálov Slovenska, o čom svedčia jeho publikované príspevky a štúdie (*Nárečové texty z gemerského Horehronia*, 1939 – 1940; *Nárečové slová a výrazy. Stráže nad Myjavou*, 1942; *Nárečové texty z Nitrianskej*, 1946 – 1947; *Hláskoslovný systém karloveského nárečia*, 1949 – 1950).

Centrom jeho dialektologického výskumu sa však stali gemerské nárečia, najmä nárečia stredného Gemera a hlavne nárečia Muránskej doliny. Štúdie *Z kmeňoslovia gemerských nárečí Muránskej doliny* (1941); *Hláskoslovie nárečí Muránskej doliny* (1946 – 1948); *Skloňovanie podstatných mien v nárečiach Muránskej doliny* (1969) boli spolu s mnohými ďalšími štúdiami podkladom na ich súhrnné spracovanie do knižnej publikácie *Stredogemerské nárečia* (1975). Podrobne opísal hláskoslovné, tvaroslovné, slovtvorné prvky nárečí lokalít v súčasnosti patriacich do okresov Revúca a Rimavská Sobota (Ratkovská Suchá). Poukázal na ich osobitosti vo vzťahu k spisovnému jazyku. Nezaoberal sa však nárečiami susediacimi so stredogemerskými nárečiami, lebo mu nešlo o ich porovnanie, ale o opísanie stavu nárečí Muránskej a Ratkovskej doliny². Jednu z úvodných kapitol v publikácii venoval aj prácam o gemerských nárečiach, v závere sa uvádzajú aj ukážky nárečových textov z lokalít skúmanej oblasti.

Lexikálny materiál začal Jozef Orlovský zbierať už ako poslucháč filozofickej fakulty a v tejto práci pokračoval takmer 40 rokov. Zbieral slovnú zásobu týkajúcu sa bežného života obyvateľov gemerských dedín a mestečiek, zaznamenával výrazy, slovné spojenia z pastierskeho, roľníckeho, baníckeho

---

² Nárečia Štítnickej doliny, ktoré Š. Tóbiik zaraďuje medzi stredogemerské nárečia, Orlovský pokladá za hraničné nárečia štítnické a ich opis do publikácie nezaradil.

ho i remeselníckeho prostredia, zaznamenal gemerské názvy rastlín, zvierat, chotárne názvy, názvy obcí, ich častí, názvy riek, vrchov, priezviská, prímená i prezývky obyvateľov. Všetko zozbierané nárečové lexikálne bohatstvo spracoval v lexikografickom diele *Gemerský nárečový slovník* (1982), prvom slovenskom abecednom krajo­vom slovníku. A hoci autorovi slovníka boli vyčítané aj nedostatky v jeho spracovaní, dodnes slúži dialektológom i slavistom ako bohatý zdroj informácií o slovnej zásobe gemerských nárečí.

Aj keď Jozef Orlovský mnoho rokov pracoval v ústraní, svojou prácou a bohatou publikačnou činnosťou³ nesporne patril k tým lingvistom, ktorí v slovenskej jazykovede zanechali výraznú stopu.

Dagmar Šimunová

---

³ Publikačnú činnosť Jozefa Orlovského podrobne opísal E. Jóna v príspevku uverejnenom v *Slovenskej reči* (roč. 53, 1988, č. 6, s. 359 – 364) a jeho personálna bibliografia je spracovaná v publikáciách L. Dvonča *Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925 – 1975), (1976 – 1985) a (1986 – 1995)*.

SPYTOVALI STE SA

Skloňovanie názvu Záruby. – „Mohli by ste mi, prosím, napísať, ako sa skloňuje názov Záruby? Bola som na Zárubách alebo Záruboch?“ – takúto otázku sme dostali do jazykovej poradne.

Pohorie Malé Karpaty určite pozná každý Slovák či Slovenka už aj preto, že sa začína v našom hlavnom meste Bratislave (odtiaľ sa rozprestiera severovýchodným smerom až po Nové Mesto nad Váhom). No každý by asi nevedel odpovedať na otázku, ktorý je najvyšší vrch tohto pohoria. Nazýva sa *Záruby*, má nadmorskú výšku 768 m n. m. a nachádza sa približne v strednej časti Malých Karpát v blízkosti obce Smolenice.

Pomenovanie *Záruby* je pomnožné podstatné meno a jeho gramatické tvary závisia od rodového zaradenia názvu. V jazykovej praxi sme zaznamenali skloňovanie tohto názvu v ženskom aj mužskom rode, napr. *stretnutie turistov na Zárubách*, *na Zárubách je postavený dvojkriž*, *značkováná trasa vedie smerom k Zárubám* (žen. rod), *hmlistý opar na Záruboch*, *na Záruboch bolo krásne*, *po žltej značke pokračujeme k Havranej skale a Zárubom* (muž. rod), pričom prevažuje skloňovanie ako podstatného mena ženského rodu.

Pri uvažovaní, akého rodu by ten-ktorý názov mohol byť, sa vychádza z jeho pravdepodobného pôvodu, teda zo všeobecného podstatného mena, ak také v slovenčine máme. V prípade tvaru *záruby* môže ísť o nominatív plurálu feminína *záruba* aj maskulína *zárub*, pričom obidve substantíva sú súčasťou našej slovnej zásoby. Podľa slovenských výkladových slovníkov slovo *záruba* označuje „zatarasenie cesty, zatarasu (obyč. zoťatými kmeňmi stromov), zarúbanú cestu“ (porov. Slovník slovenského jazyka, 5. zv. z r. 1965) a *zárub* je „miesto, kde sa na strome, na dreve zatne sekerou“ (porov. tamže), jeho synonymami sú výrazy *zásek*, *zátinok* (porov. Synonymický slovník slovenčiny, 2004). Z významového hľadiska sa z daných výrazov pri názve vrchu ako pravdepodobnejší javí prvý z nich, teda *záruba*. Potvrdzujú to aj ďalšie chotárne názvy na Slovensku: v Databáze názvov z územia SR (k 26. 12. 2012) je 18 dokladov na pomenovanie *Záruba* (vrátane jedného

názvu s tvarom ženského rodu *Za Zárubami*), najčastejšie ako názov lesa, ale aj poľa, lúky a doliny, pričom označenie *Zárub* sa v databáze nachádza iba raz – ako pomenovanie lesa.

Názov najvyššieho vrchu Malých Karpát, ako aj národnej prírodnej rezervácie vyhlásenej v r. 2004 *Záruby* odporúčame skloňovať ako pomnožné podstatné meno ženského rodu s týmito tvarmi: *Záruby* – *zo Zárub* – *k Zárubám* – *vidím Záruby* – *na Zárubách* – *pod Zárubami*.

Iveta Vančová

Odor, odér či odór? – Do jazykovej poradne sme dostali otázku, či je spisovné slovo *odor*, keďže ho neuvádzajú kodifikačné príručky, čo toto slovo znamená a ako sa skloňuje.

Podstatné meno *odor* sa zatiaľ uvádza len vo dvoch lexikografických príručkách, a to vo Veľkom slovníku cudzích slov (Vydavateľstvo SAMO, 2003) ako odborný výraz s významom „zápach, vôňa, pach“, a v Slovníku cudzích slov (Mladé letá, 2005) s dvoma odlišnými významami aj štylistickými kvalifikátormi: 1. kniž. vôňa; 2. expr. pach, zápach. V korpuse Omnia Slovaca III Maior (ďalej len korpus) sme v októbri 2018 našli 255 dokladov na použitie slova *odor*, najčastejšie v nominatíve jednotného čísla, pričom množné číslo sa vyskytuje len zriedka (celkovo 10-krát vo všetkých pádoch). Uvádzame niekoľko príkladov: *Antibakteriálne prvky zakomponované do ponožky fungujú, ani po opakovanom použití v teplom počasí som nepríjemný odor nezacítil.* – *Voňavé kvapky vám padnú na dekolt, vlasy a ramená a zahalia vás do príjemného odoru.* – *Keď jeme cibuľu, ani dôkladné umytie zubov nezabráni typickému odoru z našich úst.* – *Už básnik Horatius vyriekol magickú formulu na hodnotenie vína: „color – odor – sapor“, teda „farba – vôňa – chuť“, a tým vystihol tri kvality zmyslov, podľa ktorých sa dodnes skúša a posudzuje víno.*

Okrem uvedených významov súvisiacich s reálnou vôňou či pachom sa slovo *odor* používa aj v prenesenom zmysle vo význame „náladový alebo povahový ráz, ladenie“, napr. *Celý ten odor výnimočnosti okolo hviezd je umelo vytvorený a funguje len v médiách a na premiérach.* – *Smútok rozmenil mi dušu na tisíce horkých bozkov a každý bozk má odor bólu, prichuť mandľovú.*

Podstatné meno *odor* je mužského rodu, skloňuje sa podľa vzoru *dub* a v genitíve jednotného čísla má príponu *-u*: *odor* – (do) *odoru* – (k) *odoru* – (vnímam) *odor* – (v) *odore* – (s) *odorom*. V množnom čísle: *odory* – (do) *odorov* – (k) *odorom* – (vnímam) *odory* – (v) *odoroch* – (s) *odormi*.

Slovo *odor* pochádza z latinčiny, čo ilustruje aj spomínaný citát od Horácia, do viacerých európskych jazykov, napríklad do češtiny, sa však vo významoch „vôňa“ i „zápach“ prevzalo z francúzskej podoby *odeur* (s výslovnosťou [odér]). V niektorých jazykoch sa postupne udomácnili oba varianty, napríklad v angličtine sa popri podobe *odor* používa aj podoba *odour*. Korpusové doklady ukazujú, že podobný stav je aj v modernej slovenčine, kde sa popri podobe *odor*, ktorá zachováva pôvodné latinské znenie slova, uplatňuje aj podoba *odér* ovplyvnená francúzštinou. V korpuse sme slovo *odér* našli celkovo až 393-krát, najčastejšie ako zjemnený výraz pre nepríjemný pach alebo v prenesenom zmysle, napr. *Vzápätí sa na mňa vyrútil chlapík s charakteristickým odérom burčiaka. – Čím je pot na pokožke dlhšie, tým silnejší je jeho odér. – Celý album má istý psychedelický odér a na niektorých miestach vygraduje do výbušnosti. – Z piesní, samozrejme, vanie kvalitný a značkový odér nostalgie, nádeje, jemnocitu a vkusu. – Tohto roku sa ukázalo, že ho odér z literárnych vavrínov vôbec neuspál. – Najčastejšie sa stávalo, že mu za urážky prednesené s ľahkým odérom irónie aj poďakovali.*

Podstatné meno *odér* je mužského rodu, skloňuje sa podľa vzoru *dub* ako podoba *odor*, no v lokáli jednotného čísla má odlišnú príponu *-i*, podobne ako niektoré ďalšie prevzaté slová s rovnakým zakončením (napr. *malér* – v *maléri*, *mohér* – o *mohéri*, *likér* – v *likéri*, *ampér* – o *ampéri*).

V jazykovej praxi sa používa aj tretia podoba *odór*, v korpuse sme našli 175 dokladov, napr. *Vydržím byť chvíľu bosý, ak oni vydržia odór mojich ponožiek. – Cez deň čakával a naberal opäť bezdomovecký odór. – Priznajme si, odór vyprázaného filé je to posledné, čo by ste zo seba chceli cítiť.* V slove *odór* však dĺžku (vzhľadom na formu pôvodného latinského výrazu *odor* s krátkymi samohláskami) pociťujeme ako nadbytočnú.

Z trojice spomenutých podôb *odor*, *odér*, *odór* odporúčame uprednostniť a slovníkovo spracovať varianty *odor* a *odér*.

Dana Guričanová

Pozdravujeme všetkých za volantom. – Pozdravné formulácie, ktoré adresujú vodičom redaktori dopravného spravodajstva v slovenských rádiách, vyrušujú viacerých poslucháčov. Svedčia o tom opakované pripomienky pisateľov i samotných redaktorov zasielané do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV. Zaujímajú sa, ktorá podoba formulácie je správna: *Pozdravujeme vás za volanty* alebo *Pozdravujeme vás za volantmi*; *Zdravím všetkých za volanty* alebo *Zdravím všetkých za volantmi*.

Vo všetkých formuláciách sa použila predložka *za* v priestorovom význame: vo vetách *Pozdravujeme vás za volanty*, *Zdravím všetkých za volanty* vo väzbe s akuzatívom, vo vetách *Pozdravujeme vás za volantmi*, *Zdravím všetkých za volantmi* vo väzbe s inštrumentálom. Predložka *za* vo väzbe s akuzatívom vyjadruje smerovanie na druhú, opačnú, zadnú stranu, napr. *batôžky so stravou uložili/ukladali za hlavu*, *dieťa sa schovalo za mami- nu sukňu*, *strčiť/strkať nôž za opasok*, *cestovať/odcestovať za oceán*, *sadnúť si/sadať si za volant*. Vo väzbe s inštrumentálom predložka *za* vyjadruje miesto, napr. *batôžky so stravou im ležali za hlavou*, *dieťa sa schovávalo za maminou sukňou*, *nosilť nôž za opaskom*, *nachádzať sa/ocitnúť sa za oceánom*, *sedieť za volantom* (na vyjadrenie významu miesta a smeru do istej miery vplýva slovesný vid). Predložka *za* vo väzbe s inštrumentálom môže vyjadrovať aj smer, a to po slovesách pohybu, porov. *psi sa pustili za stopou*, *vybrať sa za krásami Slovenska*.

Redaktori svoj pozdrav síce smerujú k vodičom, ale podstatná je v ňom časť vety *vás za volantmi*. Je to vlastne eliptické vyjadrenie výpovede *Pozdravujeme vás/všetkých* (, ktorí ste/sedíte) *za volantmi* (= šoférujete). Kľúčový je tu teda miestny vzťah, ktorý sa vyjadruje predložkou *za* v inštrumentáli. Redaktori dopravných informácií by sa preto mali vodičom prihovárať takto: *Pozdravujeme vás za volantmi*; *Zdravím všetkých za volantmi*. Popri podobe s distributívnym plurálom *za volantmi* je rovnako vhodná formulácia so singulárovým tvarom: *Pozdravujeme vás za volantom*; *Zdravím všetkých za volantom*. Možno ešte doplniť, že predložka *za* by sa dala v danom kontexte použiť v akuzatíve vo význame smeru, napr. vo vete *Posielame pozdravy za volanty*, *Posielame pozdravy za volant*.

Silvia Duchková

LED žiarovka, ledka, ledkový. – Dostali sme takúto otázku: „Ako mám používať označenie *LED* v spojeniach *LED žiarovka*, *LED dióda* či *led pás*? Sú spisovné slová *ledka*, *ledkový*? Alebo sa majú písať v podobe *LEDka*, *LEDkový*?“

Luminiscenčné diódy tohto typu sa začali používať v 60. rokoch minulého storočia a v súčasnosti sú už bežnou súčasťou nášho života, najmä našich domácností, ich pomenovanie je preto v jazykovej praxi rozšírené. Klasické žiarovky aj žiarivky sa nahrádzajú úspornejšími žiarovkami s touto technológiou, teda s LED diódami ako zdrojom svetla. LED podsvietenie máme v televízore, používame LED pásy, LED indikátory sú súčasťou rozličných prístrojov, dokonca aj varné kanvice mávajú LED osvetlenie.

V akej podobe však toto označenie používať v slovenskom kontexte? Skratka *LED* vznikla skrátením anglického názvu *light emitting diode*, t. j. elektroluminiscenčná dióda. Je to – zjednodušene povedané – polovodičová dióda meniacia elektrické napätie na svetelné žiarenie. V súčasnosti sa napríklad v televízoroch používa aj tzv. organické LED označované skratkou *OLED*.

Skratka *LED* má formu skratkového slova a číta sa [let]. V spojeniach nahrádza prídavné meno, píše sa teda pred podstatným menom, ktoré bližšie určuje, napr. *LED žiarovka*, *LED podsvietenie*, *LED televízor* atď. Zo skratky *LED* vznikli aj hovorové výrazy – podstatné meno *ledka* (najčastejšie vo význame „LED žiarovka“) a prídavné meno *ledkový*, ktoré zatiaľ nie sú zachytené v nijakom z výkladových slovníkov slovenčiny. V jazykovej praxi sa používajú rozličné pravopisné podoby týchto slov. Podoby *LEDka*, *LEDkový* odporúčame nahradiť podobami *ledka*, *ledkový*. Podstatné meno *ledka* nájdeme v spojeniach *indikačná ledka*, *kontrolná ledka*, *spustenie aparátu indikuje zelená ledka* a pod. Prídavné meno *ledkový* sa používa v rozličných spojeniach, napr. *ledková žiarovka*, *ledkový prúžok/pás*, *ledkový svetlomet*, *ledkový displej*, *ledkový indikátor* a pod.

Slová *ledka*, *ledkový* sú štylisticky príznakové, hovorové výrazy, ale sú spisovné.

Sibyla Mislovičová

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (53)

pes **G** a **A** **psa** pl. N *psy/psi* A *psy/psov* m. **1.** ▶ (chlpatá) šelma chovaná ako domáce zviera na stráženie al. (čoraz častejšie) ako spoločník človeka: *mladý, dospelý, starý p.*; *čistokrvný p.*; *p. s rodokmeňom, bez rodokmeňa; krížený, miešaný p.*; *poľovný, ovčiarsky, salašnícky, záprahový p.*; *strážny, policajný p.*; *strihanie psov*; *útulok pre opustené psy*; *uviazať, pustiť psa*; *naučiť psa na obojok a vôdzku*; *zahnať psa do budy*; *robiť odchyt túlavých psov a mačiek na území mesta*; *chovať ušľachtilé rasy psov*; *Lesy na Záhorí sú borovicové. Všade naokolo piesok, ktorý sa naberá do topánok. Večer počuť z dediny štekať psov.* [P. Vilikovský]; *Psovodi sú vyberaní podľa jasne stanovených kritérií. Predovšetkým musia mať viac než dobrý vzťah k psom.* [KyR 21003] □ zool. *pes domáci* *Canis familiaris*; *pes hyenovitý* *Lycaon pictus* Žije na savanách vo východnej Afrike, loví vo svorkách; sociol. *vodiaci pes* špeciálne vycvičený pes na pomoc nevidiacemu človeku; *asistenčný pes* zabezpečujúci osobe s ťažkým zdravotným postihnutím pomoc pri každodenných činnostiach (prinášanie predmetov, privolanie nevyhnutnej pomoci v prípade nebezpečenstva a pod.) □ *Pozor, zlý pes!*; *Zákaz vodenia psov!*; *Zákaz voľného pohybu psov!* tabule s upozorneniami, nápismi, obyč. pri vstupe na niektoré verejné priestranstvá

2. hovor. expr. ▶ bezohľadne konajúci, postupujúci, krutý, nemilosrdný človek (často v nadávkach): *bol na ňu úplný p.*; *ty prašivý p.!*; *šéf je na podriadených p.*

□ fraz. hovor. *biť niekoho ako psa* silno, bezohľadne niekoho tĺcť; *bolo/je ich ako psov* nad očakávanie veľa; *byť ako za groš pes* byť malý, drobný, štúpľý; *byť hladný ako pes* byť vyhľadovaný, veľmi lačný; *byť unavený/ustatý ako*

Štúdia vznikla v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

pes byť vyčerpaný; byť verný ako pes byť úplne oddaný niekomu; cítiť sa ako zbitý pes veľmi zle; držať sa niekoho/niečoho ako pes ježa pevne, kŕčovo lipnúť na niekom, niečom; hanbiť sa ako pes cítiť sa trápne kvôli predošlému správaniu; hodiť niekomu niečo ako psovi kosť ponúknuť, dať niekomu niečo ako zvyšok, nedôstojne; chodiť za niekým ako pes oddane sledovať niekoho úplne všade; natahovať/preťahovať sa ako pes na pazderí lenivo, s pôžitkom vystierať telo, končatiny; otriast' sa ako pes al. striast' to ako pes vodu nedbať na výčitky; expr. prísť o niečo ako pes o chvost náhle, znenazdajky o niečo (cenné) prísť; to je [mu] tol'ko ako psovi mucha to je veľmi málo, nestačí to; vyzerá ako zmoknutý pes je utrápený, sklúčený; zaobchádzať s niekým ako so psom veľmi zle sa k niekomu správať; žijú ako pes a mačka a) správajú sa k sebe nepriateľsky b) ustavične sa škriepia; ani pes po ňom neštekne al. ani pes sa oňho neobzrie nik si ho nevšíma, nikomu nechýba; cítiť sa pod psa cítiť sa z telesnej al. duševnej stránky veľmi zle; dostal, čo pes nechce a) zbili ho b) riadne mu vynadali; expr. je to pod psa je to úplne zlé, je to nanič; mať náladu pod psa byť bez nálady, nebyť v dobrom citovom rozpoložení; nehodno ani psa von vyhnať je škaredé počasie; nech psom tráva rastie, keď kone podochnú oneskorená pomoc, práca a pod. je zbytočná; to iba za psom hodiť je to bezcenné, je to nanič; tu/tam je pes zakopaný a) v tom je podstata veci b) v tom je problém; život je p. je ťažký ▣ parem. kto chce psa biť, palicu si [ľahko] nájde kto chce niekomu urobiť zle, ľahko si nájde zádrapku; nebude zo psa slanina, ani z vlka baranina zlé sa nezmení na dobré; pes, ktorý breše, nehryzie nie vždy je zlý ten, čo nadáva; príde na psa mráz aj prefíkaného človeka postihne nešťastie, trest, zaslúžená odplata; psy brešú, ale karavána ide ďalej netreba sa dať odradiť postojom nežičlivcov

pobláznenie -nia s. 1. expr. (i do koho) ► prežívanie silnej, často náhlejšej a krátkodobejšej ľúbostnej túžby vyznačujúcej sa neprítomnosťou rozumného a pokojného uvažovania; syn. pobláznenosť, pobláznenie: *chvíľ'kové, mladícke p.; romantické, sexuálne p.; fiktívne p. do celebrity; Vieš, Lenka, myslím si, že z Gabrielovej strany to je len také pobláznenie. My chlapi sa totiž oveľa viac bojíme starnutia ako vy ženy [...].* [M. Fartelová]

2. (i (koho) čím) ► mimoriadne silný, takmer nekontrolovaný záujem o niečo: *civilizačné p.; klasické záhradkárske p.; p. celého nemeckého národa; p. hokejom, hudbou; p. voličov sľubmi; celkové p. zdravým životným štýlom*

▣ ↗ i **pobláznit', pobláznit' sa**

pobláznenosť -ti ž. expr. **1.** (i čím) ▶ stav toho, kto prežíva silný citový vzťah k niekomu al. k niečomu a v dôsledku toho sa správa, koná nerozvážne, nerozumne; syn. pobláznenie, bláznivosť, pochabosť: *mladíčka, infantilná p.; p. láskou; letná p. sa premenila na spomienky; Cítila som, ako sa vo mne vzráha podivná pobláznenosť [...]. Pobláznenosť, ktorá bola všeobecným rozpoložením ducha tých mátožných dní, horúčkovitý stav.* [K. Lászlová]

2. ▶ stav toho, kto je silne ovplyvnený niekým al. niečím a v dôsledku toho rozmýšľa a koná neuvážene, unáhle, prudko; pomätenosť, nepríčetnosť: *p. z čítania slobodomyselných kníh; prívrženci pohanstva a kresťanstva prekračovali medze rozumnej horlivosti a vo svojej šialenej pobláznenosti sa navzájom kruto prenasledovali*

3. ▶ nespútaná radosť, veselosť prejavujúca sa v nekontrolovanom správaní; syn. pochabosť, pojašenosť, bláznivosť: *cez vianočné sviatky je atmosféra nasiaknutá eufóriou a pobláznenosťou sveta zo snehu; svojou detskou pobláznenosťou oslovila už nejedného muža; svojou vonkajšou pobláznenosťou bojoval chlapec so smútkom v duši*

pobláznený -ná -né príd. expr. **1.** ▶ správajúci sa, zmýšľajúci nerozvážne, nerozumne, zmätočne; svedčiaci o takomto správaní, zmýšľaní; syn. bláznivý, pochabý, pojašený: *p. dav; pobláznení fanúšikovia; pobláznené dievčisko!; svet je p., ľudia strácajú orientáciu; Aj ostatní profesori a rodičia sedeli vpredu a neraz sa pohoršene obzerali na tie pobláznené decká.* [H. Boková]; *Raz sa s ňou nedalo, nie a nie si s tým jej poblázneným rozumom poradiť!* [L. Ballek]; [...] *náhliace sa, pred sviatkami akoby pobláznené prúdy ľudí, čo sa tlačia do preplnených autobusov a trolejbusov.* [A. Baláž]

2. často vo funkcii prísudku (i do koho; do čoho) ▶ pociťujúci k niekomu silnú lúboštnú túžbu al. náhlu veľkú lásku, zamilovaný, zaľúbený; svedčiaci o tom; syn. zbláznený, spochabený: *som pobláznená, zaľúbila som sa do teba; je úplne p. do jej krásy; Hltám gestá a som eroticky pobláznený. Chcem, aby si ma pohadzovali, objímali, láskali.* [Cs 2008]; *Máme pätnásť, veď tých pätnásť cítim v tele aj v duši, som celý pobláznený do Evy [...].* [LT 2001]

3. (i do čoho; zried. i z čoho) ▶ prejavujúci mimoriadne silný, takmer nekontrolovaný záujem o niečo; syn. zbláznený, spochabený, zjašený: *mladí sú pobláznení do futbalu, do tenisu; dcéra je od malička pobláznená do koní; je p. do všetkého, čo sa týka filmu; Mal najlepšiu zmrzlinu v meste a ja som bol z nej celý pobláznený.* [Š. Čepček]

4. ▶ (o prírode, o javoch a pod.) ktorý je náhle, nečakane zmenený oproti bežnému stavu, pravidelnému chodu vecí, vymykajúci sa z istých zákonitostí: *má p. metabolizmus z nezmyselných diét; [...] to iba večne opatrný človek stále nedôveroval pobláznenej prírode a prostrediu.* [B. Šikula]

▣ i **pobláznit'**

pobláznit' -ni -nia (ne)poblázni! -nil -niac -nený -nenie dok. expr. **1.** (koho (čím)) ▶ zbaviť niekoho zdravého úsudku; uviesť niekoho do zmätku, do omylu, popliesť, pomotať: *jeho nápad pobláznil mnoho ľudí; Tóno k nám často chodieval, kamarátili sme sa, pobláznil svojimi názormi aj mamu.* [P. Štrelinger]; [...] *Igor načisto poblázni mojich chlapcov falošným optimizmom.* [A. Hykisch]

2. (koho (čím)) ▶ vyvolať v niekom silnú ľúbostnú túžbu, náklonnosť, zamilovanosť: *pobláznil všetky dievčatá v okolí; láska ťa poblázni a na nič sa nepýta; Pobláznil ju [Zuzanu], chystali svadbu.* [L. Štefaniková]; *Nech je, ako chce, máte dve deti a žili ste v pokoji, kým ťa Gregor nepobláznil.* [B. Štrauchová]

3. (koho; komu čo) ▶ podnietiť, vyvolať v niekom silný pocit radosti, nadšenie: [...], *to množstvo rozmanitých hradov a zámkov, to všetko by snád' dokázalo pobláznit' rozum kdekomu.* [L. Piro]; *Človek nemá nijaké starosti. Len slnko, fantastické more, okolo samí naháči [...]. Celú ma to pobláznilo.* [LT 1991]; *Osobitnou kapitolou sú hokejisti. Tí v dobrom slova zmysle opäť po rokoch pobláznili slovenský národ.* [Šp 2010]

▣ fraz. *pobláznit' niekomu hlavu/rozum/myseľ/srdce* a) vzbudiť v niekom lásku al. ľúbostnú túžbu b) ovplyvniť, opanovať niečie myslenie a spôsobiť u neho stratu rozvážnosti, rozumného uvažovania

pobláznit' sa -ni sa -nia sa nepoblázni sa! -nil sa -niac sa -nený -nenie sa dok. expr. **1.** (o; čím) ▶ prestať, obyč. na istý čas, uvažovať pokojne a rozvážne; stať sa pochabým, nerozvážnym, nerozumným; syn. spochabieť (sa), spochabiť sa, zbláznit' sa, zblazniť (sa): *nenechal sa p. náhlou slávou; čo si sa načisto pobláznil?!; hokejisti musia zachovať pokoj a zbytočne sa nepobláznit'; Všetci sa pobláznili, jeden čihi, druhý hota, celý svet je hore nohami [...].* [V. Šikula]; *Posledné roky sme sa celkom pobláznili. Mysleli sme iba na peniaze a zabúdali sme na skutočné hodnoty.* [Týž 2008]

2. (do koho; o) ▶ začať prežívať silnú, obyč. náhlu a krátkodobú ľúbostnú túžbu vyznačujúcu sa neprítomnosťou rozumného a pokojného uvažovania, zamilovať sa, zalúbiť sa; syn. zbláznit' sa: *pobláznila sa do spolužiaka; Ako sa mám vyjadriť? Že som bola do Bruna zamilovaná? Že som sa pobláznila? Že som horela ako suchá slama?* [L. Jurík]

3. (do čoho) ▶ začať sa veľmi silno, vášnivo niečomu venovať: *p. sa do divadla; naši sa pobláznili do zimných športov*

4. ▶ chvíľu sa bláznit', veselo, pochabo sa zahrať, pošantiť, zašantiť si, vystrájať si: *už sa nevedia tak p., zasmiať sa; treba sa aj p., ponaháňať; Je mi zima. Škoda, že nie je leto. Trochu by sme sa pobláznili.* [P. Glocko]

pocítiť -ti -tia *pocít'!* -til -tiac -tený -tenie dok. 1. (čo, zried. koho; s vedľajšou vetou) ▶ začať prežívať al. počas krátkeho časového úseku prežiť fyzický stav svojho tela reagujúceho na vonkajšie (náhle al. dlhodobejšie) podnety; začať vnímať, obyč. hmatom, vonkajší objekt al. jav pôsobiaci na telo: *p. hlad, smäd; náhle pocítil chlad, teplo; p. bolesť, nával slabosti, náhlu nevoľnosť, ťažobu v nohách, účinok lieku; p. na sebe zvedavé pohľady; pocítil na sebe cudziu ruku; pocítil ho, ako stojí vedľa neho; Opäť pocítil elektrický úder, no potlačil zlosť.* [E. Dzvoniák]; *Už pomaly upadal do bezvedomia [...], keď pocítil, že ho uchopili nejaké ruky.* [S. Vlček]; *Pouličná lampa v tom momente zablikala a on pocítil pohladenie povievajúceho vetra vo vlasoch.* [H. Tóthová]

2. (čo [ku komu, zried. k čomu/voči komu, zried. voči čomu]) ▶ začať prežívať al. počas krátkeho časového úseku prežiť psychický stav súvisiaci s kladným al. záporným vzťahom k osobám, veciam, javom, zažiť istý cit: *p. k niekomu lásku, obdiv, náklonnosť; p. hnev, trpkosť, vinu, žiarlivosť, znechutenie, odpor k takému správaniu ...; pocítila voči kolegovi súcit'; Pocítil bezradnosť; vyskočila mu odkiaľsi spod kabáta a chytila ho za hrdlo.* [M. Urban]; *Od náhlej úľavy pocítim šťastie, ako keď človeka tesne minie smrť.* [L. Ballek]

3. (čo/s vedľajšou vetou) ▶ získať vedomie niečoho, uvedomiť si niečo, vybadať: *pocítil, že prišla jeho chvíľa; Tomáš pocítil, že prestrelil.* [J. Kot]; *Zašumeli stromy a ja som pocítil láskavosť v jeho prirodzenej irónii.* [J. Johanides]

4. (čo) ▶ vlastnou skúsenosťou nadobudnúť poznatky o niečom, zažiť, zakúsiť, okúsiť: *všetci pocítili nedostatok potravín; ľud pocítil následky vojny; bál sa, že už nepocíti jej teplo, ktoré mal tak rád; Akoby som sa po tom všetkom bála uveriť, že už nikdy nepocítim bezpečie podobné bezpečiu, aké mi dokázala vytvoriť moja mama.* [G. Revická]

▣ fraz. *dať niekomu pocítiť svoju silu/moc* uplatniť vo vzťahu k niekomu dominantné postavenie; *pocítiť niečo na vlastnej koži* osobne niečo prežiť, spoznať, skúsiť; *pocítiť niečo vo svojej peňaženke* mať s niečím neočakávané al. väčšie výdavky, kúpiť niečo drahšie ako zvyčajne; *pocítiť pevnú pôdu/zem pod nohami cítiť istotu, oporu, byť si istý*

▣ nedok. ↗ **pocitovať, cítiť**

pocitovať -tuje -tujú -tuj! -ťoval -ťujúc -ťujúci -ťovaný -ťovanie nedok. **1.** (čo, zried. koho) ▶ prežívať fyzický stav svojho tela reagujúceho na vonkajšie (náhle al. dlhodobejšie) podnety; vnímať vonkajší objekt al. jav pôsobiaci na telo: *pocituje bodavú bolesť; [...] otáčal nohu a hľadal polohu, v ktorej by nepocitoval žiadne pichanie.* [P. Jaroš]; *Cítil som, ako mi srdce prudšie bije, jeho údery som pocitoval až v hlave.* [R. Moric]; *I herca pocitoval ako živú farebnú škrvnu, ktorá sa pohybuje, spieva, gestikuluje, tancuje [...].* [V. Jamnická]

2. (čo [ku komu, zried. k čomu/voči komu, zried. voči čomu]) ▶ prežívať psychický stav súvisiaci s kladným al. záporným vzťahom k osobám, veciam, javom, zažívať istý cit: *vo chvíľach samoty p. smútok; pocitoval pôžitok z rytmického pohybu pri tanci; pocitovala zatrpknutosť voči životu; nepocitujem k nim nenávisť; Pocitovala voľnosť, keď mohla zamestnávať myseľ úvahami, o ktorých vedela len ona.* [P. Andruška]; *Dieťa sa bude cítiť lepšie, ak bude intenzívne pocitovať lásku a prijatie zo strany rodičov.* [M. Suroviaková]; *Mlčal som, no nenávisť, ktorú som pocitoval, sa vo mne postupne menila na nejasnú túžbu po pomste.* [P. Jaroš]

3. (čo/s vedľajšou vetou) ▶ získavať vedomie niečoho, uvedomovať si niečo, badať, cítiť: *p. vzájomné odcudzenie; vnímať a p. svoj národ; Pocitoval trému ako voľakedy pred vystúpením svojej kapely, hoci v nej priamo neúčinkoval.* [M. Brnčal]; *Pocitoval bezprávie, ktorého sa na ňom dopúšťali. Búril sa, ale bol bezmocný.* [P. Kováčik]

4. (čo) ▶ vlastnou skúsenosťou nadobúdať poznatky o niečom, zažívať, zakúšať, zakusovať: *zdražovanie pocitujú najmä dôchodcovia; pocitovali sme veľký problém so zásobovaním*

▣ fraz. *pocitovať niečo na vlastnej koži* osobne niečo prežívať, spoznávať

▣ dok. ↗ **pocítiť**

Anna Šebestová

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad
- lexikalizované spojenie alebo terminologické spojenie
- ↗ odkaz
- ▣ frazeológia, parémie
- ▣ prihniezdovanie

Zoznam použitých skratiek zdrojov

Cs – Cestovateľ, KyR – Kynologická revue, LT – Literárny týždenník, Šp – Šport, Týž – Týždeň

Z WEBOVEJ PORADNE

Vyslovuje sa v slovách *letí, líce, lienka, lietadlo, lieskovce, maliny* spoluhláska *l'*? – V publikácii Ábela Kráľa Pravidlá slovenskej výslovnosti (2009, s. 68 – 69) sa uvádza, že v spisovnej slovenčine sú dva výslovnostné varianty spoluhlásky *l'*: 1. takzvané mäkké *l'*, ktoré počujeme vyslovovať vo všetkých kultivovaných spisovných prejavoch v slovách s písmenom *l'* ako *lad, ľúbiť, koľko, niekoľko*; 2. takzvané zmäkčené *l'*, ktoré je výsledkom prirodzenej artikulačnej asimilácie výslovnosti spoluhlásky *l'* pred prednými samohláskami *e, i* a pred takzvanými *i*-ovými dvojhláskami (*ia, ie, iu*). Takéto zmäkčené *l'* je napríklad v slovách *letí, líce, lienka, lietadlo, lieskovce, maliny* (aj v týchto slovách sa písmenom *l*, ktoré sa pred samohláskou *e* píše bez mäkčeňa, zapisuje mäkká spoluhláska *l'*). V slovenskej spisovnej výslovnosti sa pripúšťajú oba varianty výslovnosti spoluhlásky *l'*, t. j. mäkké *l'* aj zmäkčené *l'* (ktoré sa vyslovuje menej mäkko). Zdôrazňuje sa však požiadavka, aby aj takzvané zmäkčené *l'* bolo dostatočne sluchovo odlišiteľné od tvrdého *l* (porov. výslovnosť zmäkčeného *l'* v slovách *letí, líce, lienka, lietadlo, lieskovce, maliny* a výslovnosť tvrdej spoluhlásky *l* v slovách *slovo, vlak, poklona*).

Blížia sa voľby predsedu samosprávneho kraja alebo župana? Čo je správne? – Slovo *župa*, ktorým sa v minulosti označovali väčšie administratívne celky, a *župan* ako pomenovanie správcu župy sa v minulom storočí po zmenách v územnosprávnom členení dostali na okraj našej slovnej zásoby. Pred niekoľkými rokmi, keď sa hľadal vhodný názov pre jednotky nového administratívneho členenia, sa tieto výrazy „oprášili“. V tom čase sa stali veľmi frekventovanými, a hoci v zákone o samospráve vyšších územných celkov sa neskôr zakotvilo v tejto súvislosti trojslovné pomenovanie *vyšší územný celok* (v skratke *VÚC*) a osoba na čele správy VÚC sa oficiálne nazýva *predseda vyššieho územného celku*, slo-

vo *župan* sa zrevitalizovalo ako neoficiálny (a kratší) pendant oficiálneho štvorslovného pomenovania. Túto situáciu zachytili aj autori Veľkého slovníka cudzích slov, ktorí vo vydaní z r. 2008 uvádzajú pri slove *župan* dva významy: „1. historicky správca župy, 2. hovorovo predseda vyššieho územného celku Slovenskej republiky“. Ako skrátené pomenovanie *vyššieho územného celku* sa v súčasnosti používa väčšinou skratka *VÚC*, ale ani pomenovanie *župa* nemožno odmietat'. Názory niektorých používateľov slovenského jazyka, že slovo *župa* je neslovenské alebo že pomenovanie *župan* je nedôstojné (spájajú si ho s plášťom *županom*), sú neopodstatnené. Slovo *župa* je praslovanského pôvodu a etymológovia predpokladajú jeho súvislosť s latinským pomenovaním územného celku (kraja, okresu) *pagus*. Pomenovanie osoby *župan* je odvodené od slova *župa* a s pomenovaním dlhého domáceho plášťa (*županu*) nemá spoločný pôvod. Označenie plášťa pochádza z talianskeho výrazu *giuppa* (a ten z arabského *gubbah*).

Aj keď slová *župa*, *župan*, *župný* nepatria medzi oficiálne názvy, sú spisovné.

Stretávam sa so slovnými spojeniami typu *doprezentovať vynález, odprezentovať svoj názor, vydefinovať nové poznatky* ap. Je správne používať takéto novotvary? – V prípade výrazov ako *odprezentovať* a *zadefinovať* nejde o „vylepšovanie“ cudzích slov slovenskými predponami, ale o snahu používateľov slovenského jazyka tvoriť dokonavý vid. Neukončený dej vyjadrujeme v slovenčine nedokonavými slovesami, napr. *písať, kresliť, počítať*, a ukončený dej vyjadrujeme dokonavými slovesami, napr. *napísať, nakresliť, vypočítať*.

Slovesá cudzieho pôvodu s internacionálnym základom bývajú v slovenčine často obojvidové, čiže rovnakým tvarom sa vyjadruje dokonavý aj nedokonavý vid. V slovníkoch sa pri nich uvádza gramatická charakteristika *nedok. i dok.* Obojvidové sú aj slovesá *prezentovať* a *definovať*, ale napríklad aj *renovovať, reštaurovať* či *reagovať*. Napriek tomu používatelia slovenského jazyka pociťovali potrebu vyjadriť jednoznačnú dokonavosť pridaním domácich predpôn ako *s-*, *z-*, *za-*. Dokonavé slovesá

zrenovovať, *zreštaurovať* a *zareagovať* sú dnes bežnou súčasťou slovnej zásoby spisovnej slovenčiny a uvádzajú sa aj v slovenských slovníkoch. Podobne dnes možno prijať aj tvary *zadefinovať* a *odprezentovať*, ktoré sa už bežne používajú. Tvorba dokonavých sloviess je však pri obojvidových slovesách cudzieho pôvodu v porovnaní s ostatnými nedokonavými slovesami obmedzená, ide predovšetkým o gramatickú záležitosť – jednoznačné vyjadrenie ukončeného deja. Tvorenie ďalších predponových sloviess ako *doprezentovať* či *vydefinovať* nepovažujeme z významového hľadiska za potrebné a vhodné a odporúčame nahrádzať ich výrazmi ako *ukončiť*, *dokončiť*, *uzavrieť prezentáciu* a *definovať*, *opísať*, *charakterizovať*, *vymedziť nové poznatky*.

Aké i sa píše v slovných spojeniach čudné zveri/-y a po stopách zveri/y? – Hromadným podstatným menom ženského rodu *zver* (*tá zver*) sa pomenúva skupina zvierat, t. j. „zvieratá“, napr. *miesta, kde sa zdržuje lesná zver*, *rys loví najmä srnčiu zver*, *ponechali ho divej zveri*, *podmienky lovu na polovnú zver*. Hromadné podstatné meno sa používa iba v jednotnom čísle, ale pomenúva sa ním viac vecí (v tomto prípade zvierat) jednej skupiny, napr. *srnčia zver* – *srnce a srnky* alebo *lesná zver* – *zvieratá žijúce v lese*. Slovo *zver* sa skloňuje podľa vzoru *kosť* (*zo starej kosti* – *zo starej zveri*, *k zlomenej kosti* – *k uhynutej zveri*).

Zvieracím podstatným menom mužského rodu *zver* (*ten zver*) sa pomenúva väčšie (zvyčajne dravé) zviera. Podstatné meno mužského rodu *zver* sa skloňuje podobne ako ostatné zvieracie podstatné mená v jednotnom čísle podľa vzoru *chlap*, napr. *pustil sa do zvera holými rukami*, *nora zrejme slúžila nejakému zverovi*, a v množnom čísle podľa vzoru *dub*, napr. *obkľúčili ich divé zvery* (ako *veľké duby*), *nechali ho zraneného v lese napospas zverom*.

Žiakom robí často problém pravopis spojení *divé zvery*, *čudné zvery*. V tomto spojení môže ísť pri slove *zvery* iba o tvar zvieracieho podstatného mena mužského rodu *zver*, ktoré má v nominatíve aj v akuzatíve množného čísla príponu *-y* (nominatív: *sú to divé/čudné zvery*, akuzatív: *vidím divé/čudné zvery*). Na porovnanie – pri hromadnom podstatnom mene ženského rodu *zver* má nominatív podobu *je to divá/čudná zver* a akuzatív *vidím divú/čudnú zver*.

Takisto spojenie *po stopách divej zveri* možno zapísať iba jediným spôsobom, a to s mäkkým *i*, lebo v tomto spojení môže ísť iba o podstatné meno *zver* ženského rodu (vzor *kosť*). Keby sa použilo podstatné meno *zver* v mužskom rode, spojenie by malo podobu *po stopách divých zverov*.

Pri písaní diktátov a dopĺňaní *i*, *y* v testoch nemá zmysel uvažovať, či ide o malú alebo o veľkú *zver*, či je to *zver* dravá alebo plachá, ale treba si všímať kontext (tvar prídavného mena či slovesa v sklade).

Ktorá predložka je vhodná: *s.xeroxom* alebo *so.xeroxom*? – Predložka tvorí s podstatným menom jednu zvukovú jednotku. Keďže v slovenčine nenasledujú za sebou rovnaké alebo podobné spoluhlásky (ktoré sa odlišujú len mäkkosťou alebo sú znelostnými pendantmi), predložky *s*, *z*, *v*, *k* sa v niektorých spojeniach vokalizujú na *so*, *zo*, *vo*, *ku*, t. j. na uľahčenie výslovnosti sa k nim pridáva samohláska. Vokalizujú sa aj vtedy, keď rovnaká alebo podobná spoluhláska nestojí úplne na začiatku podstatného mena, ale môže stáť v skupine spoluhlások aj na druhom či treťom mieste. To je prípad spojenia *so xeroxom*, v ktorom sa predložka vokalizuje, lebo prvá slabika slova *xerox* sa vyslovuje [kse], čiže na druhom mieste je spoluhláska *s* zhodná s predložkou *s*. Hoci vokalizácia predložiek je predovšetkým záležitosťou zvukovej podoby jazykového prejavu, dodržiava sa aj v písanom prejave.

Skloňujú sa názvy bojových umení? Napr. *aikido*, *taekwondo*, *won hwa do*, *kung-fu*. – Slovenčina je flektívny (ohybný) typ jazyka. To znamená, že väčšina slov sa v nej skloňuje, čiže v nepriamych pádoch priberá pádové prípony podľa príslušného skloňovacieho vzoru. Jednotlivé slová sa zaraďujú do skloňovacích vzorov na základe svojho zakončenia a rodu. Podľa týchto zásad sa cudzie názvy z oblasti bojového umenia *aikido* a *taekwondo* zaraďujú medzi podstatné mená stredného rodu zakončené na *o*, ktoré sa skloňujú podľa vzoru *mesto*: *aikido* – (od) *aikida*, *aikidu*, *aikido*, (o) *aikide*, (s) *aikidom*. V slovenčine ostávajú nesklonné iba tie slová cudzieho pôvodu, ktoré svojím zakončením a prirodzeným rodom nezodpovedajú domácej skloňovacej sústave. K nim patrí názov *kung-fu*, ktorý Slovník súčasného slovenského

jazyka H – L (2011) uvádza ako nesklonné podstatné meno stredného rodu, a možno sem zaradiť aj viacslovný názov *won hwa do*. V textoch korpusu Omnia Slovaca III Maior sa názov *won hwa do* (v septembri 2018) častejšie vyskytoval v jednoslovnnej podobe *wonhwado* (15 : 3). Takáto podoba slova *wonhwado* sa skloňuje ako názvy *aikido* a *taekwondo* podľa vzoru *mesto*.

Je správne používať spojenie *problém komunikujeme?* – Krátky slovník slovenského jazyka (2003) definuje sloveso *komunikovať* ako „dorozumie(va)ť sa, byť v spoločenskom spojení“, napr. *komunikovať prostredníctvom telefónu*. Slovník súčasného slovenského jazyka H – L (2011) zachytáva sloveso *komunikovať* v dvoch významoch: 1. (s kým, s čím; ako; o čom) uskutočňovať komunikáciu, sprostredkovať, odovzdávať informácie, dorozumievať sa, napr. *komunikovať cez telefón, schopnosť efektívne komunikovať, komunikovať o nastolenej problematike*, 2. kniž. (čo komu) označovať, oznámiť, podávať, podať informácie o niečom, bližšie vysvetľovať, vysvetliť, napr. *komunikovať humanistické posolstvo ľudom, komunikovať okoliu svoje myšlienky, problémy, otázky, očakávania*. Z výkladu vyplýva, že pri slovese *komunikovať* sa odštiepil nový, druhý význam. Slovník súčasného slovenského jazyka hodnotí sloveso *komunikovať* v tomto význame ako knižné slovo.

Možno pomenovať človeka výrazom *testovač?* – Homonymia na základe životnosti/neživotnosti nie je v jazyku ničím mimoriadnym. V slovenčine máme veľa homonymných dvojíc, ktorými sa pomenúva osoba aj vec (stroj, nástroj, prístroj, zariadenie a pod.), napr. *nosič* (osoba) – *nosič* (predmet na prenášanie, držanie, podopieranie niečoho), *nakladač* (osoba) – *nakladač* (stroj), *zberač* (osoba) – *zberač* (stroj), *korektor* (osoba) – *korektor* (program; kozmetický prípravok), *antagonista* (osoba) – *antagonista* (sval; látka), *štartér* (osoba) – *štartér* (zariadenie) a pod. Človeka, ktorý niečo testuje, možno pomenovať slovom *tester*, ktorým sa v technike nazýva prístroj na testovanie skúšanej jednotky, v biológii a ekológii látka, organizmus na skúšanie čistoty životného prostredia, v genetike testovacia línia a v kozmetike skúšobná vzorka. Vo význame „osoba, ktorá niečo testuje“, možno používať

aj slovo *testovač*, ktoré vzniklo zo slovesa *testovať* domácou príponou *-č* ako iné slová s týmto zakončením, porov. *nakladať* – *nakladač*, *zbierať*/*zberať* – *zberač*, *dohadzovať* – *dohadzovač* atď.

Aký význam má prídavné meno *mainstreamový* v spojení *mainstreamové médiá*? Dal by sa nahradiť nejakým domácim výrazom? – Podstatné meno *mainstream* (výslovnosť [mejnstrím]) a prídavné meno *mainstreamový* [mejnstrímový] nájdete v novších slovenských slovníkoch cudzích slov, napríklad v Slovníku cudzích slov z roku 2005. Podstatné meno *mainstream* sa prevzalo z angličtiny a v slovenčine sa používa vo významoch: 1. hlavný smer, prúd, línia v určitej oblasti ľudskej tvorby, myšlienkovej činnosti a pod.; 2. v oblasti populárnej hudby stredný prúd zameraný na prevládajúci vkus poslucháčov. V spojení *mainstreamové médiá* sa uplatňuje prvý význam slova *mainstream* a za synonymný výraz môžeme považovať slovné spojenie *mienkotvorné médiá*. Vzhľadom na ďalšie významy prídavného mena *mainstreamový*, ako napr. „zameraný na prevládajúci vkus“, považujeme názov *mienkotvorné médiá* v porovnaní s názvom *mainstreamové médiá* za jednoznačnejší a všeobecne zrozumiteľný.

Je spojenie *tržný mechanizmus jazykovo v poriadku*? – Prídavné meno *tržný* nesúvisí s trhom, ale s natrhnutím, pretrhnutím. Používa sa vtedy, keď ide o *tržnú ranu*, *tržné poranenia* či *zranenia*, *tržné zlomeniny*, *tržné stopy po bitke* ap. Význam „súvisiaci s trhom, týkajúci sa trhu“ vyjadruje prídavné meno *trhový* – *trhový mechanizmus*, *trhová ekonomika*, *trhové hospodárstvo*, *trhové ceny*, *trhové vzťahy*, *trhové prostredie*.

Podobne sa rozlišujú príslovky *trhovo* a *tržne*. Porov. *trhovo orientovaná strana*, *trhovo založená politika*, *správať sa trhovo*, *uvažovať trhovo*, *autor trhovo úspešnej knihy*, ale *tržne zmliaždená rana*.

Je správne spojenie *pevné skupenstvo* alebo *tuhé skupenstvo*? – Prídavné mená *tuhý* a *pevný* sú v niektorých významoch synonymné a z jazykového hľadiska v spojení so slovom *skupenstvo* obstoja obidve.

Rozhodujúce je, ktoré z nich má terminologickú platnosť, no o tom nerozhodujú jazykovedci, ale odborníci z príslušnej oblasti. Podľa spracovania hesiel *tuhý* a *skupenstvo* v Krátkom slovníku slovenského jazyka, pri ktorých sa uvádza spojenie *tuhé skupenstvo* ako fyzikálny termín, sa v spojení so slovom *skupenstvo* ustálené používa prídavné meno *tuhý*. Uprednostnenie prídavného mena *tuhý* v uvedenom spojení potvrdzuje aj používanie slovesa s rovnakým slovotvorným základom *tuhnúť* vo význame „stávať sa tuhším, tuhým“, ktoré sa používa v súvislosti so zmenou kvapalného skupenstva látky na tuhé, napr. *teplota tuhnutia; tuhnutie vody, betónu; med tuhne*, kým termíny utvorené z prídavného mena *pevný* (*pevnosť*) sa vo fyzike používajú v inom význame.

Je slovo *bezpečnosť* predponové, keď slovo *pečnosť* v slovenčine nemáme? – Podstatné meno *bezpečnosť* má pôvod v češtine. V Stručnom etymologickom slovníku (2015) sa uvádza, že slovo *bezpečný* sa prevzalo do slovenčiny v 15. storočí z češtiny, kde sa utvorilo na základe spojenia *bez péče* (české slovo *péče* má význam „starostlivosť, opatera“). Pravidlo o písaní predpôn a ich spodobovaní je v súčasnom jazyku zreteľné v slovách derivovaných predponami, ktorými sa v slovotvornom procese stali pôvodné predložky zakončené znelou spoluhláskou a ktoré sa spájajú s koreňom začínajúcim sa neznelou spoluhláskou: *pod+kova* [potkova], *nad+poručík* [natporučík], *od+kloniť* [otkloňiť], *pred+písať* [pretpísať], *roz+kopať* [roskopať]. Pre väčšinu používateľov slovenského jazyka je dnes slovotvorná funkcia predpony *bez-* v slove *bezpečnosť* zastretá, ide o potenciálne vyčleniteľnú derivačnú morfému, v ktorej sa však rovnako ako v ostatných slovách s predponou *bez-* uskutočňuje znelostná asimilácia na hranici predpony a koreňa, keď sa stretne znelá párová šumová spoluhláska s neznelou. Slovo *bezpečnosť* sa píše s písmenom *z*, ale vyslovuje sa so *s* [bespečnosť].

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300